

Yngre bronzealders bosættelser i Nordsjælland

FORFATTER: Jakob Schlein Andersen, cand.mag. i forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet. Museumsinspektør på Museum Nordsjælland, med yngre bronzealder og ældre jernalder som særligt fokusområde.

EMNEORD: Yngre bronzealder, bronzealderbebyggelse, Nordsjælland, bopladsernes udbredelse, statusmarkering

Abstract

This article presents the late Bronze Age house finds from northern Zealand, Denmark. Focus points are source criticism, dating and distribution of the finds. The discussion includes other find groups with connection to dwelling site activities, such as rubbish pits, field systems and stone cairn graves. The house data from North Zealand, are compared with the conclusions in the interregional work of M. Artursson, *Bebyggelse och samhällsstruktur, södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300-500 f. Kr.*, Göteborg: Göteborg University, 2009.

The analyses show only little size differences among the late bronze Age houses inside the survey area. Power and status seem not to be expressed in the house magnitude. The building tradition is dominated by relatively small houses, with substantial variation in their basic constructional layout. Houses with specialized functions are not visible in the data, except a little group of very wide, but short buildings. These buildings have a possible connection to bronze casting activities.

Bronzealderen i Nordsjælland er historien om mægtige høvdinge gravlagt i imponerende gravhøje, der endnu kan ses på markante punkter i landskabet langs landsdelens kyster. Det er en historie skrevet i lyset af de værdifulde gravgaver fra højene og exceptionelle fund af lur, kultøkser og andre smukke genstande af bronze og guld deponeret i vådområderne. Alle pragtfind, der er med til at definere bronzealderen som et højtprofileret afsnit af forhistorien. Bosættelserne er derimod ikke så velbeskrevet, selvom de er et centralt element for forståelsen af periodens dynamik. I artiklen præsenteres et overblik over den nuværende viden om yngre bronzealders huse og bosættelser i Nordsjælland.¹ Med afsæt i en kildekritisk gennemgang af fundbilledet er det målet at sætte husenes og bosættelsernes karakter til diskussion med Magnus Arturssons *”Bebyggelse och samhällsstruktur; Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300-500 f.Kr.”* som referenceramme.² Det er endvidere hensigten at etablere et vidensgrundlag, der kan indgå i og kvalificere senere diskussioner af lokale og regionale status- og magtstrukturer i Nordsjællands yngre bronzealder.

¹ Det primære undersøgelsesområde omfatter Museum Nordsjællands arkæologiske ansvarsområde.

² Artursson, M: *Bebyggelse och samhällsstruktur*.

Kortlægning og undersøgelser af fortidsminder og oldsager fra yngre bronzealder i Nordsjælland har været i gang i mere end 200 år. Mange af de tidligste fund er fremkommet ved tørvegravning. Dette er f.eks. tilfældet med lurerne fra Brudevælde, der blev fundet allerede i 1797.³ Et stort antal udgravninger blev gennemført i starten af 1800-tallet af Kong Frederik 7.⁴ Det var især gravhøjene, der havde kongens interesse, hvilket førte til udgravningen af mange fund og anlæg fra både ældre og yngre bronzealder. Nordsjællands beliggenhed nær København har utvivlsomt også været medvirkende til, at Nationalmuseet har foretaget mange højundersøgelser i netop denne del af landet. Udgravning af bopladser begyndte først for alvor med maskinkraftens indtog i dansk arkæologi. En af de første udgravninger, der blev udført på Sjælland med denne teknik, afdækkede netop et bopladssområde fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Fundet blev gjort i 1982 ved Rygård nær Gl. Holte, se fig. 2. I 1990'erne og frem til i dag er der gennemført en lang række små og store udgravninger i Nordsjælland af bopladsspor fra yngre bronzealder.

Enkelte af de nordsjællandske bronzealderfund er publiceret i lokalmuseernes årbøger⁵, mens Nordsjælland naturligvis også indgår i overregionale studier, der typisk har fokus på metaldeponeringer og/eller gravfund⁶. Derimod har de nordsjællandske bopladsfund ikke haft den store bevågenhed i overregionale studier.

Yngre bronzealders bosættelser i Nordsjælland

I litteraturen tegnes et klart billede af bronzealderen i Danmark som værende et høvdingesamfund med en stærk hierarkisk struktur og klare sociale skel.⁷ Bebyggelserne beskrives oftest som små, selvstændige enheder, beliggende i afgrænsede resurseområder.⁸ Med hensyn til den statusopdelte samfundsstruktur bygger tolkningerne primært på analyser af gravgaverne i ældre bronzealders høje, gravhøjenes udbredelse samt ved diverse typer af metaldeponeringer.⁹ Den del af samfundsstrukturen, der omhandler bosættelsernes udbredelse og karakter, er kun yderst fragmentarisk beskrevet for det sjællandske område, da der ikke foreligger opsummerende bebyggelsespublikationer om Sjællands bronzealder.¹⁰ Tilbage står valget mellem at overføre analyser af bebyggelsesstrukturer fra tilstødende regioner til sjællandske forhold

³ Beretningsarkivet på Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid, 1797.

⁴ Thrane: 'Kongelig Mæcen'.

⁵ Jørgensen: 'To huse fra ældre bronzealder'; Jensen, O.L. et al. 'Oldtidsbønder og håndværkere'; Aarsleff: 'Giv os mere affald'; Aarsleff: 'Strandsegård'; Søsted: 'Højbjerggård'; Pantmann: 'Bronzealderfolket på Halsnæs'; Kramer: 'Hvor boede de'; Hansen, 'Et bronzealderhus ved Lillevangsgård'; Pedersen: 'Persano'; Fonnesbech-Sandberg: 'En oldtidsboplads ved Rygård'; Knudsen: *Landskab og oldtid*.

⁶ Nørgaard: 'Bronze Age metal workshops'; Appel & Olsen: 'Depotfund ved overgangssteder'; Nielsen & Clemmensen: *Oldtidsagre i Danmark*; Jensen, J.: *Fra bronze- til jernalder*; Kristiansen, 'Die Hortfunde'; Koch: 'Kulturforskelle mellem Lolland-Falster og Nordsjælland i ældre bronzealder'; Rønne, 'Stilvariationer i ældre bronzealder'; Aner & Kersten: *Die Funde der älteren Bronzezeit*.

⁷ Randsborg: 'Plundered Bronze Age Graves', 121; Vandkilde: 'Social Distinction and Ethnic Reproduction' eller 'Material Culture and Scandinavian Archaeology'; Kristiansen: 'Households in context'; Bergerbrant: 'Identifying commoners'.

⁸ Mikkelsen: 'Bronzealderbosættelserne'; Thrane: 'Siedlungsarchäologische Untersuchungen in Dänemark', 31; Thrane: 'Bronze Age Settlement in South Scandinavia'; Björhem & Staaf: *Långhuslandskapet*, 172. Større bosættelser og bosættelser der fremstår mere stationære findes i Skåne, på Fyn og i Sønderjylland, se Björhem & Säfvestad, *Fosie IV*, 172ff.; Runge: 'Yngre bronzealders bebyggelse'; Ethelberg et al: *Det Sønderjyske Landbrugs Historie*, 212ff.

⁹ Baudou: 'Archaeological Source Criticism'; Jensen, J.: *Fra bronze- til jernalder*, fig. 104. Randsborg: 'Befolkning og social variation i ældre bronzealders Danmark'; Nørgaard: 'Bronze Age metal workshops'; Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur* med diskussion og yderligere henvisninger.

¹⁰ For publicering af enkelt lokaliteter og lokalområder se fx Knudsen: *Landskab og oldtid*; Hansen & Schiellerup: 'Nye fund fra bronzealderen'; Andersen: 'Yngre bronzealders bosættelse ved Ledreborg Slot', 89ff.; Søsted: 'Højbjerggård'. Fonnesbech-Sandberg: 'En oldtidsboplads ved Rygård'. Hansen: 'Et bronzealderhus ved Lillevangsgård'.

eller at godtage tanken om, at gravhøjene og metaldeponeringerne afspejler bosættelsernes udbredelse og karakter. Alternativt kan man fremlægge og analysere bopladsfundene for større sammenhængende dele af Sjælland, som det er målet i denne artikel. Bopladsfundene fra Nordsjælland sættes i perspektiv ved at se dem imod Arturssons tolkningsmodel, der netop arbejder med spørgsmål om bosættelsernes karakter over større geografiske områder. Modellen er også valgt som referencepunkt, fordi den opererer med målbare parametre, som det er muligt at iagttage i det arkæologiske materiale fra Nordsjælland.

Med overgangen til yngre bronzealder "forsvandt" to af de vigtigste kildegrupper for tolkningen af bronzealderssamfundet på Sjælland; gravhøjene samt det gravudstyr, der blev givet med ved højbegravelserne. Samtidig sker der en række markante forandringer, hvilket kommer til udtryk i det arkæologiske materiale som nye gravskikke, en generel nedgang i husenes størrelser, ændringer af bopladsernes placering i landskabet og et skift i fundmaterialets sammensætning. Kildematerialets nye sammensætning gør boplads materialet ekstra interessant i forhold til at forstå, hvorvidt disse forandringer er udtryk for væsentlige ændringer af selve samfundsstrukturen.

Hvis man godtager en antagelse om, at bosættelser og deres karakter er et grundlæggende element i enhver samfundsstruktur, er det bemærkelsesværdigt, hvor lille en rolle bopladsfundene har i forskningsbilledet for yngre bronzealder på Sjælland. Magnus Arturssons bog om bebyggelse og samfundsstruktur i det sydlige og mellemste Skandinavien i senneolitikum og bronzealderen udgør en undtagelse.¹¹ Her argumenterer han bl.a. for, at der kan iagttages et hierarki i selve husmaterialet. Metoden bygger dels på en forudsætning om, at forskelle i husenes størrelser samt tilstedeværelsen af forskellige hustyper er udtryk for statusforskelle, og dels på at bebyggelsesbilledet skal betragtes på et højere (regionalt) niveau end det enkelte hus eller den enkelte boplads.¹² Det teoretiske grundlag for Arturssons arbejde er inspireret af struktur- og neomarxismen, og tolkningerne er grundlæggende empirisk baseret.¹³ Artursson arbejder med en hypotese om, at bebyggelsesbilledet varierer, alt efter om der er tale om vigtige centralt beliggende områder eller mere perifere egne. De centralt beliggende områder defineres som tæt befolkede og med rigelig adgang til resurser som fx dyrkbare arealer, græsning for dyr eller andre råvarer. Derudover indgår områdernes strategiske beliggenhed også som en faktor.¹⁴

For det geografiske område omfattet i denne artikel, gælder det, at det i ældre bronzealder kan betragtes som et centralt område, bedømt ud fra såvel antallet af gravhøje (befolkningstæthed), votivfund, gravfund, bronzestøbning m.m.¹⁵ Med hensyn til resurser er billedet dog noget mere broget, da en forholdsvis stor del af Nordsjælland består af relativ dårlig landbrugsjord. Samtidig er der flere eksempler på, at fiskeriet har haft en væsentlig betydning.¹⁶ Overordnet er det dog svært at se undersøgelsesområdet som et marginaliseret område i ældre bronzealder. Udgangspunktet er derfor, at området, set under ét, er centralt og vigtigt ved indgangen til yngre bronzealder. Hvis denne position opretholdes igennem yngre

¹¹ For andre dele af Danmark foreligger der bearbejdninger af bosættelserne i samlet form, se f.eks. Ethelberg et al: *Det Sønderjyske Landbrugs Historie*.

¹² Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 12ff.

¹³ Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 21.

¹⁴ Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 33ff.

¹⁵ Nørgaard: 'Bronze Age metal workshops', 127ff.; Appel & Olsen 'Depotfund ved overgangssteder', 9-25; Jensen, J.: 'Bronzealderen', 21.

¹⁶ Jensen, O.L. & Andersen, 'Bønder i en brydningstid'; Søsted: 'Højbjerggård'; Appel & Pantmann 'Udnyttelsen af havets ressourcer i bronzealderen'.

bronzealder, skal bebyggelsen ifølge Artursson udvise stor variation, både i husenes størrelser og i bebyggelsestyperne.¹⁷

Tolkningsmodellen har nogle fordele men også nogle begrænsninger. Det er nyttigt med en model, hvor husene kan placeres mere frit kronologisk, end tilfældet er, når der alene arbejdes med udgangspunkt i hustypologier. Det giver mulighed for en mere dynamisk tolkning af husmaterialet, der ikke risikerer at blive fastlåst af, at forskelle i husenes størrelser og form tilskrives kronologiske forskelle. Modellen passer på den måde ganske fint til ideen om et hierarkisk opbygget bronzealderssamfund med deraf følgende statusmarkeringer. Det er således en markant styrke ved Arturssons tolkningsmodel, at huse med atypiske typologiske træk, som f.eks. usædvanligt store huse, ikke udelukkes fra tolkningen af bosættelsesbilledet. Denne dynamik i tolkningsmodellen gør det til gengæld problematisk at inddrage typologisk daterede huse i analyserne. Problemet består i typologiens grundprincip om, at huse fra samme periode er ens. Dermed modarbejder "hustypologien" tolkningsmodellen ved at udviske eventuelle statusbetingede forskelle mellem samtidige huse. Hvis man, som i denne artikel, arbejder med såvel C14-daterede som typologisk daterede huse, er det derfor nødvendigt at være bevidst om denne problematik. Det indebærer, at der skal foretages en vurdering af grundlaget for dateringen af hvert enkelt hus. Det er ligeledes afgørende at have fokus på muligheden for, at der kan findes flere forskellige hustyper fra samme periode, samt at forskellige typologiske karaktertræk kan være bestemt af husenes funktion eller lokale særpræg inden for byggetraditioner. Det er derfor vigtigt ikke at fokusere ensidigt på husenes længder og bredder, men også forsøge at udskille hustyper, der er knyttet til særlige funktioner, da de kan bidrage til et mere retvisende billede af bebyggelseskompleksiteten.

For at kunne sætte bopladsmaterialet op mod Arturssons tolkningsmodel foretages der i artiklen en nærmere gennemgang af alle områdets lokaliteter med huse fra yngre bronzealder samt en kildekritisk analyse af bopladsmaterialets repræsentativitet.

¹⁷ Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 13ff.

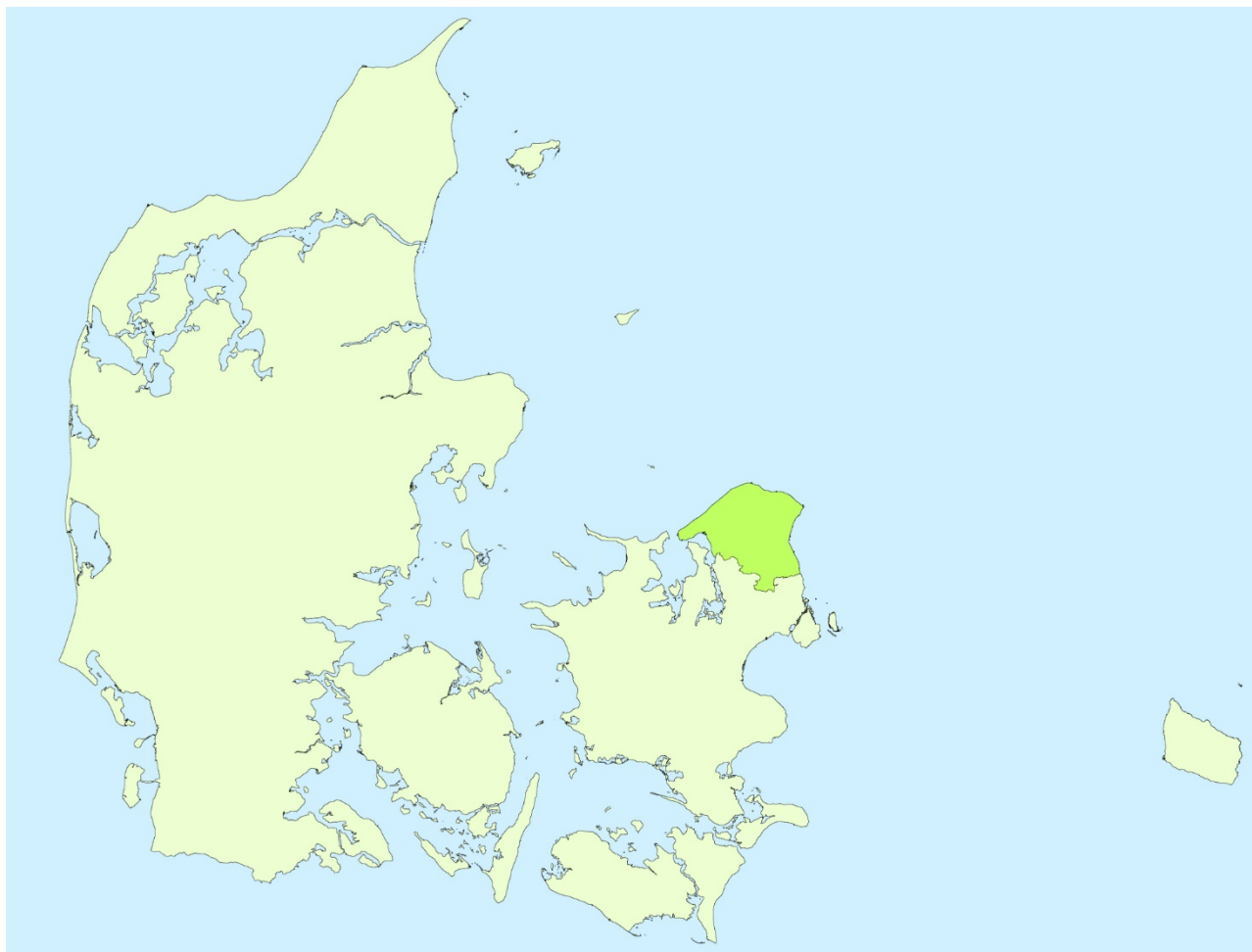

Fig. 1: Museum Nordsjællands arkæologiske ansvarsområde og dermed også undersøgelsesområdet markeret med grønt.

Hvis man starter med at fokusere på den stærkeste indikator for bosættelse fra yngre bronzealder – husfundene - har der været en markant tilvækst i hele landet siden J. Jensens opgørelse i 1981. På daværende tidspunkt var antallet af husfund på landsplan for lille til, at der kunne udledes noget om bosættelsens intensitet eller udbredelse. Den dag i dag er det ganske vanskeligt at få et overblik over antallet af huse fra yngre bronzealder. En søgning i den nationale database "Fund & Fortidsminder" viser 63 registrerede lokaliteter med huse på Sjælland fra yngre bronzealder.¹⁸ Dette antal er sandsynligvis for lille, da alle lokaliteter næppe er registreret. Dertil kommer, at det er vanskeligt at søge de huse frem, der er indtastet med en datering, der overskrider periodeskel. Til gengæld vil en gennemgang sandsynligvis vise, at mange af de registrerede huse fra yngre bronzealder er dateret alene ud fra typologisk eller ud på grundlag af daterende keramik fundet i nærtliggende gruber med deraf følgende usikkerheder.

Netop dateringen af husene fra Nordsjælland giver nogle udfordringer. Antallet af C14-dateringer er meget begrænset, hvilket indebærer, at mange huse tidligere er dateret helt eller delvist ud fra deres typologiske træk. De typologisk daterede huse er inddraget i denne artikel, da de udgør en væsentlig del af det tilgængelige kildemateriale. Det er ligeledes disse huse, man vil se beskrevet i tidligere litteratur om

¹⁸ Søgning foretaget januar 2018.

perioden. Samtidig må det også erkendes, at en diskussion udelukkende på grundlag af C14-daterede huse ikke giver meget mening på nuværende tidspunkt, når det gælder yngre bronzealder i Nordsjælland.

De typologisk daterede huse fra undersøgelsesområdet bliver gennemgået i afsnittet ”huse dateret til yngre bronzealder uden brug af C14-analyser”. Ved gennemgangen foretages en vurdering af dateringernes holdbarhed.

I de tilfælde, hvor dateringen bygger på paralleller til C14-daterede huse, er nærhedsprincippet af stor betydning – jo nærmere den typologiske parallel findes rent geografisk, jo større sandsynlighed for at dateringen er korrekt. De bedst underbyggede typologiske dateringer forekommer, når et hus har typologisk lighed med C14-daterede huse fra samme lokalitet. Herved elimineres den fejlfaktor, der udgøres af eventuelle variationer i byggetraditioner fra område til område. På bopladser med flere huse, affaldsgruber og andre samtidige anlæg er der også mulighed for at underbygge en typologisk datering ved at inddrage husets placering i forhold til den samlede pladsstruktur. Hvis pladsen f.eks. har kontinuerlig bebyggelse igennem længere tid, og husenes typologiske træk kan udskilles og knyttes til de enkelte perioder med C14-dateringer, kan en typologisk datering passes ind i denne sekvens. På større bopladsområder vil der tillige ofte være iagttagelser, der kan sandsynliggøre, om et hus har udfyldt særlige funktioner eller har haft en særlig status.

En typologisk datering kan naturligvis også underbygges af fund fra huset og/eller af stratigrafiske iagttagelser.

De mest usikre af de typologisk baserede dateringer fås i forbindelse med enkeltliggende huse, hvor der hverken er daterende fund eller supplerende oplysninger om fundkonteksten, og hvor dateringen alene bygger på en parallel til et enkelt hus, der ligger langt væk fra fundstedet.

Ved brug af Arturssons tolkningsmodel har husenes længde ingen dateringsmæssig udsagnsværdi, da længden i væsentlig grad sættes lig med statusniveau.

Hvis man ser bort fra de dateringsmæssige begrænsninger, er der også nogle fordele ved at inddrage husenes typologiske træk. Det giver mulighed for at identificere hustyper med særegne arkitektoniske træk. Dette kan have betydning, såfremt disse hustyper kan knyttes til særlige funktioner. I så fald bør deres status ikke udelukkende vurderes ud fra deres længde, men også i forhold til funktionens betydning i samfundet. Hustyper med særlige funktioner bidrager dermed til billedet af den samlede bebyggelseskompleksitet. Bebyggelsens kompleksitet indgår således også som et element i Arturssons model til identifikation af vigtige centralområder.

Yngre bronzealders huse i Nordsjælland

Inden for undersøgelsesområdet er der registreret 17 lokaliteter med et eller flere huse fra yngre bronzealder.¹⁹ Som det ses på udbredelseskortet fig. 2, findes alle fundstederne, på nær ét, i den sydlige del

¹⁹ Dataindsamling og artiklens hovedtekst er afsluttet i januar 2018. Inden for undersøgelsesområdet er alle huse dateret til yngre bronzealder medtaget i artiklen – uanset om de er registreret i Fund & Fortidsminder.

af undersøgelsesområdet. Dette afspejler naturligvis ikke den reelle forhistoriske situation, hvilket også vil fremgå ved gennemgangen af andre bopladsindikerende fundgrupper.

Alle de bragte husplaner i artiklen er vist med nord opad og i samme målestoksforhold. Planerne er rensset for andre anlæg end huskonstruktionerne med undtagelse af anlæg, der ligger ind over husenes grundplaner. Når husenes længder omtales, er der tale om længden af den tagbærende konstruktion, da en stor del af husene helt mangler væg- og gavlstolper. C14-dateringer er angivet med to standardafvigelser. Husenes nummerering følger nummereringen fra udgravningsberetningerne.

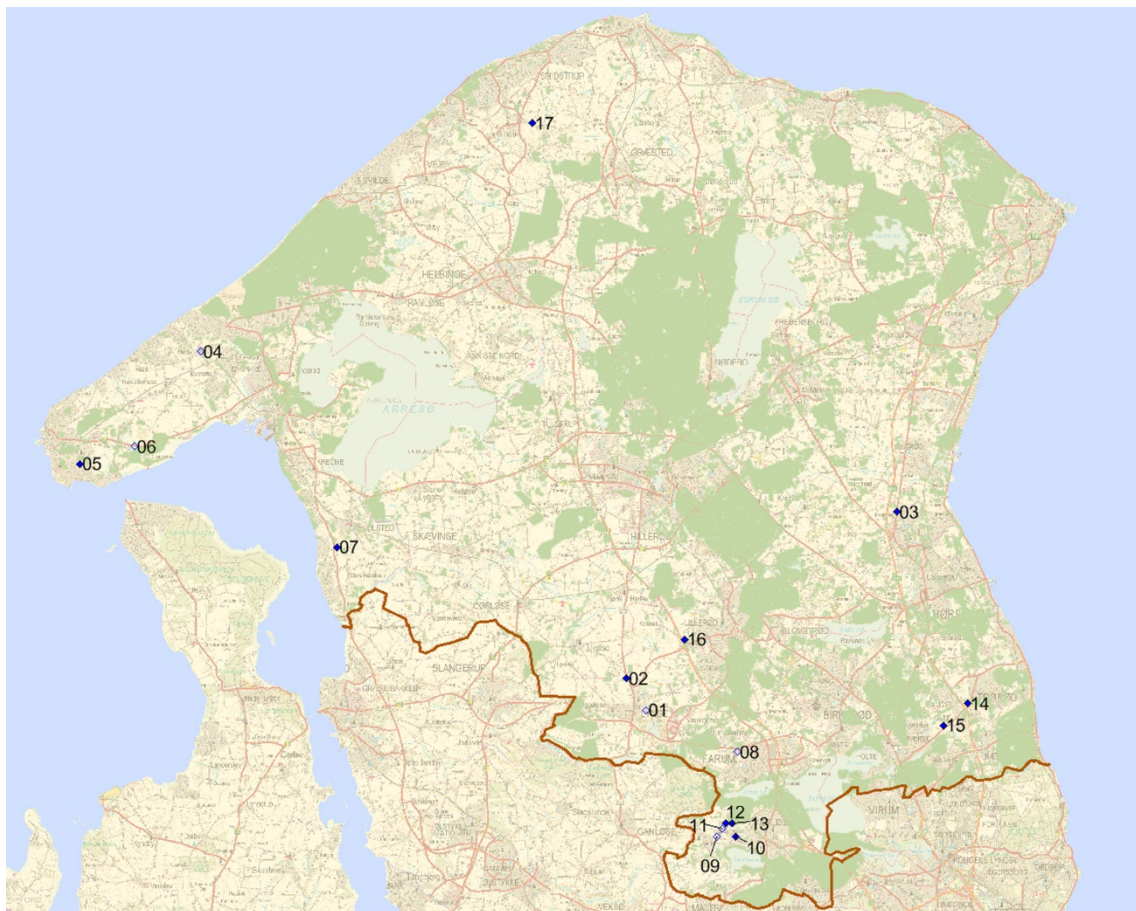

Fig. 2: Kort med de lokaliteter, hvor der er registreret huse dateret til yngre bronzealder. Åbne signaturer markerer lokaliteter, hvor husene er meget dårligt bevaret, og/eller hvor dateringen til yngre bronzealder er behæftet med betydelig usikkerhed.

Lokalitets nr.	Stednavn	Sognebeskrivelses nr.		Journal nr.
1	Kærhøjgaardsvej	01.03.08	sb.47	NFHA 887
2	Lynge Mølle	01.03.08	sb.88	MNS 50044
3	Brønsholm	01.04.11	sb.87	HØM 311
4	Melby	01.05.05	sb.83	Industrimuseet Frederiksværk s.203
5	Højbjerggård	01.05.09	sb.129	NFHA 2039
6	Amager Huse	01.05.09	sb.97 A	GIM 3056
7	Strandsegård	01.05.11	sb.164	NFHA 2693
8	Lillevangsgård	01.06.01	sb.101	HØM 2
9	Lundsgård	02.02.16	sb.106	VÆM 205
10	Værløse Vest	02.02.16	sb.95	VÆM 300
11	Ryget Skovby	02.02.16	sb.168	TAK 1113
12	Ryget Skovby	02.02.16	sb.170	TAK 1259
13	Kastaniehaven	02.02.16	sb.109	VÆM300/97
14	Langhaven	03.03.10	sb.447	HØM 501
15	Rygård	02.03.10	sb.298	SØL 127
16	Allerød Boldbaner	01.03.08	sb.81	NFHA 2377
17	Tårsbakke	01.01.02	sb.198	MNS 50300

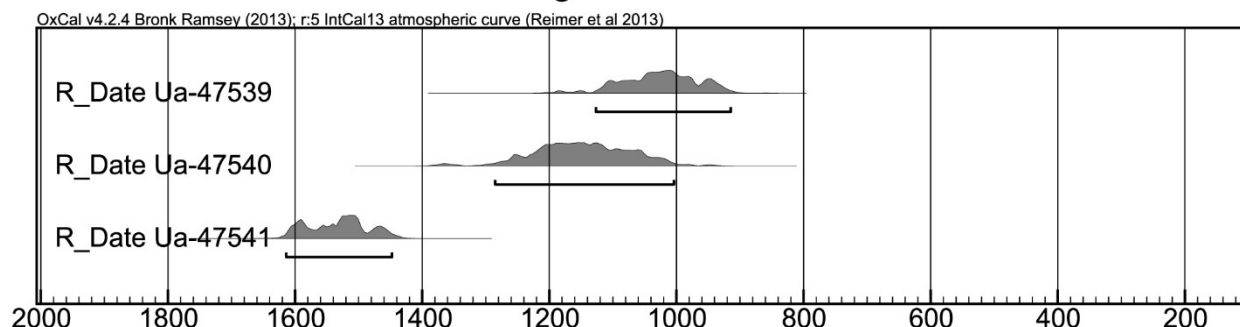
Fra hele undersøgelsesområdet er der kun to langhuse samt et firstolpeanlæg, der er C14-dateret til yngre bronzealder. Husene kommer fra lokaliteterne *Strandsegård* (7) og *Langhaven* (15), se grundplanerne nedenfor.

Dateringen af *Strandsegård* Hus I baseres på kun én C14-datering, der med to sigma ligger mellem 791 – 539 f.Kr. (KIA 35627: 2515+/-30BP). Dateringen er foretaget på et forkullet korn (emmer) fra den nordvestligste af de tagbærende stolper. Der er ingen andre fund eller stratigrafiske iagttagelser, der kan bidrage til at belyse husets datering.

Dateringen af *Langhaven* Hus 11 og firstolpeanlægget *Langhaven* Hus 14 baseres på tre dateringer fra hvert hus. I begge tilfælde er der uoverensstemmelser i dateringsserierne, forstået på den måde, at hvert hus har én datering, der er markant ældre end de to andre.

For Hus 11 er den afvigende analyse foretaget på et forkullet korn (ubestemt art), der giver en datering til ældre bronzealder. Prøvematerialet er meget velegnet og giver ikke anledning til at diskvalificere dateringen. De to samstemmende dateringer er ligeledes foretaget på velegnet materiale; henholdsvis et forkullet korn (ubestemt art) og trækul (stenfrugt). Valget af prøvemateriale kan således ikke forklare misforholdet mellem dateringerne fra huset.

Langhaven Hus 11

Dateringer med to sigma (95,4%)

Ua-47539: 2857+/-37BP	1127 – 915 f.Kr.
Ua-47540: 2943+/-48BP	1286 – 1005 f.Kr.
Ua-47539 & Ua-47540 Combine	1195 – 977 f.Kr.
Ua-47541: 3252+/-34	(1615 – 1448 f.Kr.)

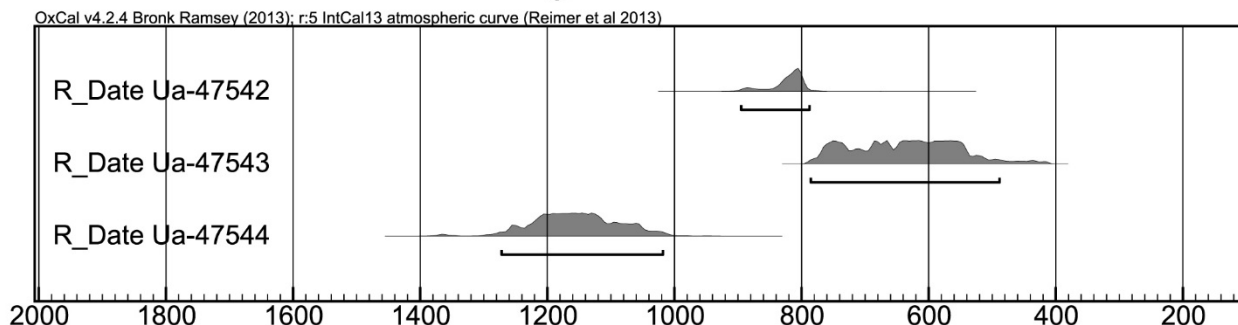
Det forkullede korn, der er dateret til ældre bronzealder, kan forsøgsvis betragtes som spor efter en tidligere aktivitet på stedet. Da der ikke er fundet andre anlæg eller fund fra ældre bronzealder på lokaliteten, kan denne aktivitet ikke beskrives nærmere. Lokaliteten rummer derimod mange anlæg fra yngre bronzealder, bl.a. flere store affaldsgruber. Disse sættes traditionelt i forbindelse med gravning af ler til klining af huse.²⁰ Også nær Hus 11 er der store affaldsgruber fra yngre bronzealder, hvor leret til husets vægge kan være gravet op. Ud fra en samlet vurdering af de tre AMS-dateringer fra huset, samt dateringen af anlæg og fund omkring huset, er det overvejende sandsynligt, at Hus 11 skal dateres i overensstemmelse med de to samstemmende dateringer. Dette giver en datering af Hus 11 til 1286-915 f.Kr.. Et vægtet gennemsnit af disse dateringer, beregnet i OxCal v4.2., indsnævrer dateringen til 1195-977 f.Kr.. Typologiske ligheder med andre huse fra Langhaven er ikke inddraget i datering af Hus 11. Dette er fravalgt for at undgå ringslutninger i forbindelse med den typologiske datering af Hus 17 fra Langhaven, der gennemgås senere i dette afsnit.

Hus 14 har ligeledes to samstemmende og en "afvigende" AMS-datering. Den "afvigende" datering er ældst og ligger på overgangen mellem ældre og yngre bronzealder. Denne analyse er foretaget på hassel. De to samstemmende dateringer er foretaget på strå og giver en datering til midt i yngre bronzealder. Der er således ikke noget i valget af prøvemateriale, der kan forklare dateringsforskellene.

Den ældste datering fra Hus 14 er samtidig med dateringen af Hus 11. Da Hus 14 er et firstolpeanlæg, er det muligt, at de to huse hører sammen i en gårdsenhed. Den store afstand mellem Hus 11 og Hus 14, på 250 m, taler dog imod denne tolkning. Det er ligeledes usandsynligt, at sekundære forstyrrelser har transporteret de små og skrøbelige stykker af forkullet strå ned i to forskellige stolpehuller flere hundrede år efter husets funktionstid. Samlet set vurderes det derfor, at de to samstemmende AMS-dateringer giver husets datering til 896-489 f.Kr..

²⁰ Björhem & Säfvestad, *Fosie IV*, 131ff.

Langhaven Hus 14

Dateringer med to sigma (95,4%)

Ua-47542: 2647+/-37BP

896 – 788 f.Kr.

Ua-47543: 2490+/-33BP

786 – 489 f.Kr.

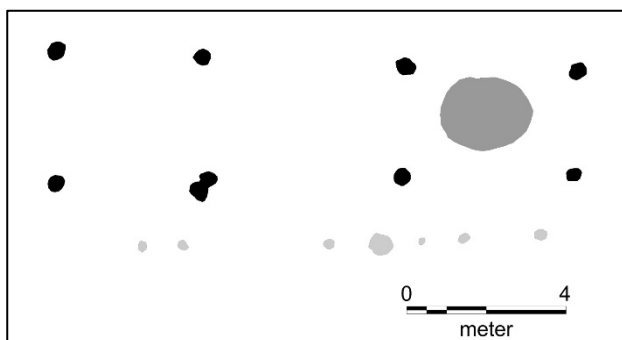
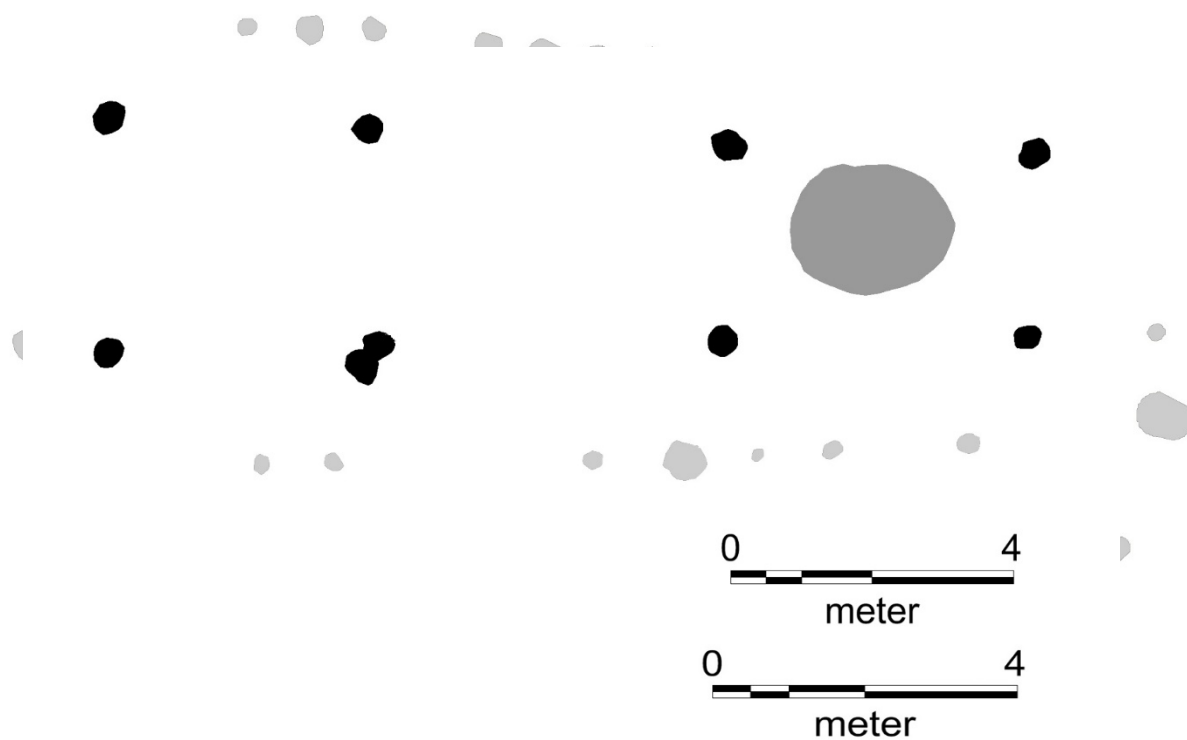
Ua-47544: 2949+/-42BP

(1273 – 1019 f.Kr.)

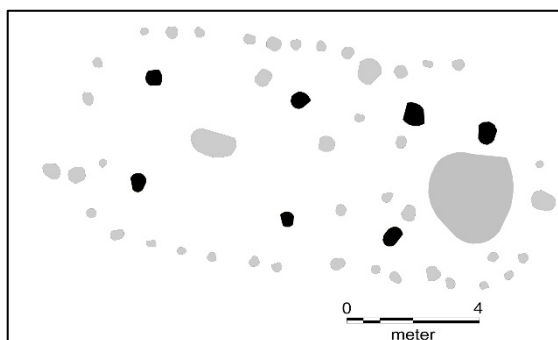
De to langhuse, *Strandsegård* Hus I og *Langhaven* Hus 11, har begge en beskedent størrelse på henholdsvis 10,4 og 13,4 meter i længden. Med en næsten ens bredde i de tagbærende konstruktioner fremstår de to huse som omtrent lige store. Konstruktionssymmetrien i de tagbærende stolpers indbyrdes placering er derimod forskellig for de to huse.

*Strandsegård*huset har en forholdsvis uregelmæssig stolpesætning; både i længderetningen og på tværs.²¹ *Langhaven*huset har derimod en mere stringent, men let trapezoid, form, hvor vestenden er bredest, og østenden smallest. C14-dateringerne placerer de to huse i hver sin ende af yngre bronzealder. *Langhaven* Hus 11 dateres til slutningen af periode III - periode IV. *Strandsegård* Hus I dateres til periode V-VI, hvilket også er tilfældet med firstolpeanlægget fra *Langhaven* (14).

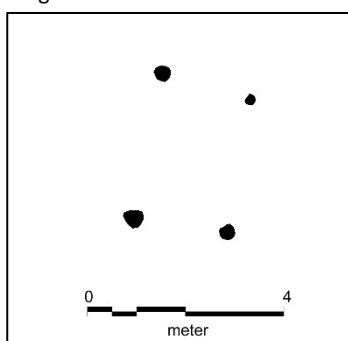
²¹ Aarsleff: 'Strandsegård'.

Langhaven Hus 11

Strandsegård Hus I

Langhaven Hus 14

Alle øvrige huse er dateret typologisk eller ved en kombination af typologi og daterende fund i og ved husene, hvilket i langt de fleste tilfælde giver en mere usikker datering.

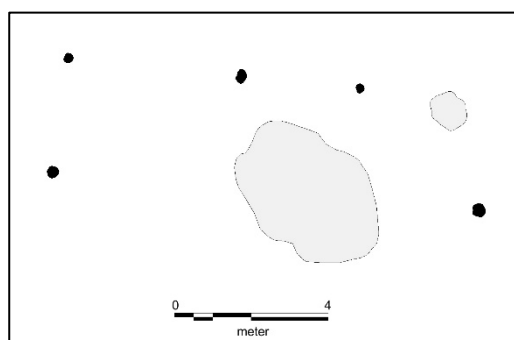
Kærhøjgaardsvej (1) er et eksempel på, at C14-dateringer har givet anledning til at ændre en tidligere typologisk baseret datering fra yngre bronzealder til jernalder. Huset har en længde på ca. 23 meter, hvilket gør det ca. dobbelt så stort som husene fra *Langhaven* og *Strandsegård*. Kærhøjgaardhuset har derudover en særpræget stolpesætning, hvor de to stolperækker er parallelforskuet i forhold til længderetningen. Det er netop dette særkende, der var grundlag for den typologiske datering til yngre bronzealder, med henvisning til et par huse med tilsvarende parallelforskuet opbygning fra det tidligere Københavns Amt. Men med tre C14-dateringer, der alle falder omkring slutningen af førromersk jernalder og ældre romersk jernalder, er der et ganske solidt grundlag for denne datering, som da også fremgår af udgraverens publicering af fundet.²²

Huse dateret til yngre bronzealder uden brug af C14-analyser

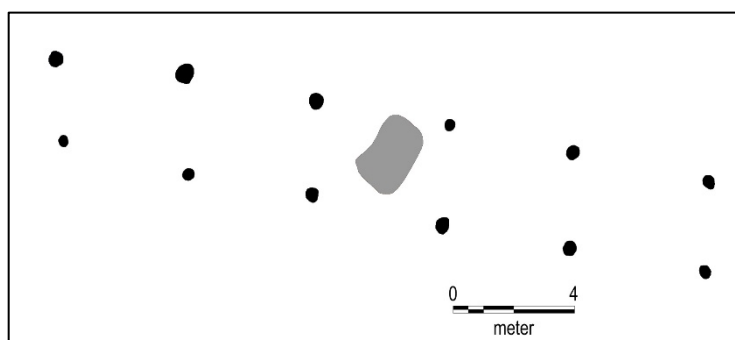
Hovedparten af de nordsjællandske huse, der hidtil er tilskrevet yngre bronzealder, er dateret uden brug af C14-analyser. Selv om AMS-dateringer ikke er en kronologisk facitliste, betyder fraværet af C14-dateringer, at der mangler et vigtigt parameter ved vurderingen af disse huses datering. Nedenfor følger en gennemgang af denne gruppe af huse og grundlaget for deres dateringer.

Ved vurderingen af husenes datering lægges der vægt på typologiske elementer, der kan genfindes i de to AMS-daterede huse fra undersøgelsesområdet, på geografisk nærhed mellem typologiske paralleller samt naturligvis på daterende fund fra huskonstruktionerne.

Udover de ovenfor nævnte C14-daterede huse fra *Langhaven* er også Hus 17 dateret til yngre bronzealder. Dateringen bygger dels på den tagbærende konstruktions ligheder med det C14-daterede Hus 11 og dels på husets placering på pladsen. Hus 17 ligger tilbagetrukket fra bopladsens øvrige langhuse, og samtidigt tæt opad det firstolpeanlæg (Hus 14)²³, der er dateret til yngre bronzealder periode V-VI. De to bygninger fremstår således som en gårdsenhed, og datering for Hus 17 til yngre bronzealder må betragtes som rimelig sikker. Ved at tolke Hus 17 og Hus 14 som en samlet enhed indsnævres dateringen til periode V-VI.

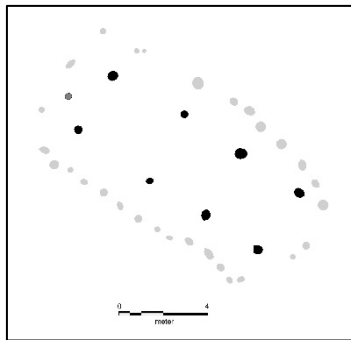
Langhaven Hus 17

Kærhøjgaardsvej

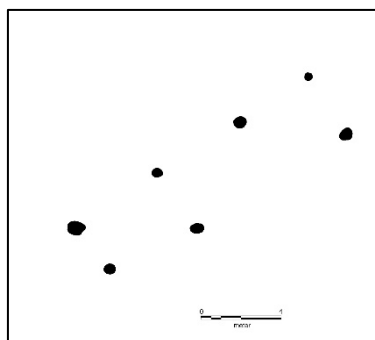
²² Kramer: 'Hvor boede de'.

²³ Se oversigtsplan med husenes placering i Jensen, O.L. & Andersen: 'Bønder i en brydningstid', 45.

Højbjerggård Hus VIII

Højbjerggård (5) er med en serie på fem huse den største bebyggelse fra yngre bronzealder indenfor undersøgelsesområdet. Pladsen er også interessant, da husene er af forskellige typer og størrelser. Tre af langhusene har tre stolpesæt i den tagbærende konstruktion, mens tre andre langhuse har fire sæt tagbærende stolper. Der er ikke foretaget naturvidenskabelige dateringer, så husene kan udelukkende dateres på grundlag af stratigrafiske iagttagelser på pladsen, fund fra husenes anlæg samt paralleller til andre huse.²⁴ Særligt Hus VIII, har meget klare paralleller til periode V-VI huset fra *Strandsegård*, og en datering til yngre bronzealder synes derudover bekræftet af et lille offerkar med beklaskning og fingerstriber. Karret blev fundet i det lille anlæg, der ses mellem husets vestlige gavl og det første sæt tagbærende stolper på plantegningen ovenfor. En nærmere datering inden for yngre bronzealder kan ikke gives.²⁵

Højbjerggård Hus I

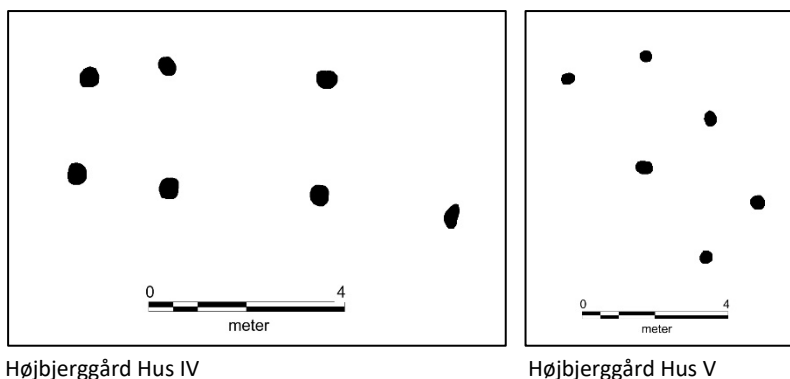
Fra samme lokalitet kommer *Højbjerggård* Hus I. Huset har en noget anderledes stolpesætning end *Højbjerggård* Hus VIII og mangler bevarede vægstolper. Der er hverken gjort fund eller stratigrafiske iagttagelser, der kan give informationer om husets datering. Udgraverens datering til yngre bronzealder (formodentlig periode IV eller V) bygger dels på typologiske ligheder med huse fra Smørumnedre (umiddelbart syd for undersøgelsesområdet) og dels på keramikken fra de nærtliggende gruber.²⁶ Hus I har med sin stringente stolpesætning og i forholdet mellem længde og bredde i de tagbærende stolpesæt betydelige lighedspunkter med Langhavens AMS-daterede Hus 11. Dermed kan dateringen af Hus I til starten af yngre bronzealder betragtes som overvejende sandsynlig.

²⁴ Søsted: *Højbjerggård NFHA 2039*.

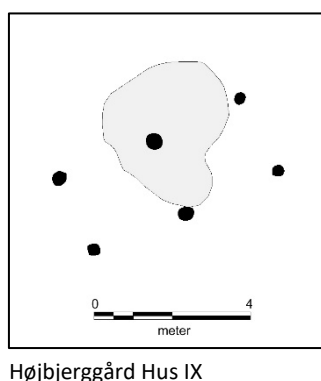
²⁵ Den udgravningsansvarlige foreslår en sandsynlig datering til periode IV på grundlag af keramik med beklaskning helt til rand og pålagte vulstknopper. Søsted: *Højbjerggård NFHA 2039*.

²⁶ Museet på Kroppedal, journalnummer SØL 1037, lokaliteten Kong Svends Park.

På *Højbjerggård* bopladsen er der også undersøgt tre småbygninger. To af disse bygninger, Hus IV og Hus V, har overlappende grundplaner, der viser, at bebyggelsen har haft mindst to faser. Desværre er der ikke daterende materiale fra hus IV, mens fund af beklaskede sideskår fra et tagbærende stolpehul giver en sandsynlig datering til yngre bronzealder for Hus V.

Med en længde på henholdsvis 7,7 m og 6,2 m er Hus IV og V ganske små. Det samme gælder for *Højbjerggård* Hus IX, der med sine 5,1 m er det mindste af de nordsjællandske huse fra yngre bronzealder. Kun med nogen usikkerhed kan Hus IX dateres til yngre bronzealder ud fra fundene i den grube, der er stratigrafisk yngre end den nordligste stolpe i husets midterste tagbærende stolpesæt.

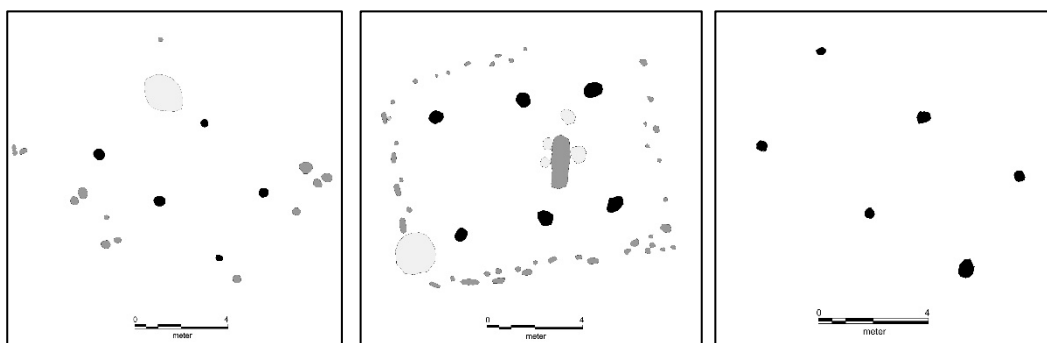

Hvorvidt de tre meget små huse udgør egentlige beboelseshuse, om de skal betragtes som økonomi-bygninger eller huse knyttet til særlige aktiviteter på bopladsen kunne ikke afgøres ved udgravningen.

Det sidste hus på bopladsen – *Højbjerggård Hus VIb* – har en tagbærende konstruktion med en længde på 7,2 meter. Dermed ligger det i samme gruppe som de andre småhuse, men bredden i tagsættene er oppe på 3,8 meter. Huset har delvist bevarede væg- og gavlstolper og er ganske usædvanligt med sin betydelige bredde på 8,2 meter, der er kombineret med en længde på kun 11,2 meter. Husets ene tagbærende stolpe var bortgravet af en kogestensgrube, hvori der var keramik fra yngre bronzealder. Der blev også fundet nogle få beklaskede sideskår i hullerne til de tagbærende stolper. Samlet set er dateringen af huset til yngre bronzealder meget sandsynlig.

Ved den netop afsluttede udgravning ved *Tårnbakke* (17) er der undersøgt to huse, hvoraf særligt Hus 1 har mange af de samme karakteristika som Hus VIb på Højbjerggård. Her har den indre konstruktion dog haft en væsentligt større bredde, og husets vægstolpeforløb er betydeligt bedre bevaret. På trods af forskellige dimensioner i de tagbærende konstruktioner viser vægforløbene, at husene er omtrent lige store. Husenes grundareal er således på henholdsvis 102 og 92 m². Begge huse skiller sig ud ved netop at være meget brede i forhold til længden; de har begge en tagbærende konstruktion, der er lige over 7 meter lang og opbygget af tre sæt tagbærende stolper. Et andet karaktertræk er de bevarede vægstolper, der danner lige langsider og lige gavle. *Tårnbakke* Hus 1 er med et spænd i de tagbærende sæt på 5 meter det hus i Nordsjælland, der har den bredeste indre konstruktion.

Også *Tårnbakke* Hus 2 har tre tagbærende stolpesæt, der er usædvanligt brede (4 meter). Dermed ligner de tre huse hinanden, hvad angår den indre konstruktion. Men i modsætning til de to andre huse, mangler Hus 2 helt vægstolper. Arbejdet med bopladsens fund og anlæg pågår i øjeblikket og kan først fremlægges i deres helhed senere.²⁷ Der er dog ingen tvivl om, at der er tale om et væsentligt og usædvanligt bopladsfund. *Tårnbakke* Hus 1 er, indtil de naturvidenskabelige dateringer foreligger, dateret på keramik fra gruben midt i huset, samt ved at alle fund på pladsen er fra yngre bronzealder. *Tårnbakke* Hus 2 er dateret ved en løvkni (flækkesegl) fundet i nedgravningen til en af de tagbærende stolper.

Højbjerggård Hus VIb

Tårnbakke Hus 1

Tårnbakke Hus 2

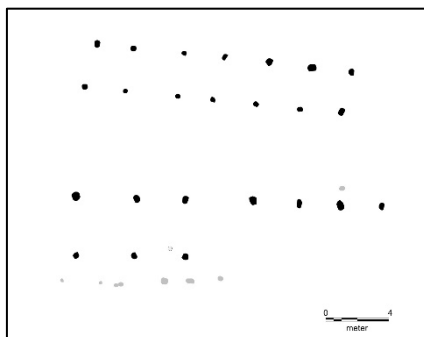
Inde i landet, ved *Allerød Boldbaner* (16), er der fundet to langhuse, der er dateret typologisk til henholdsvis ældre og yngre bronzealder. Hus I er dateret typologisk til yngre bronzealder periode IV og Hus III til ældre bronzealder periode III. Hus I er med 16,6 meter ganske langt og skiller sig markant ud fra de øvrige huse fra yngre bronzealder i Nordsjælland. Med syv sæt tagbærende stolper er huset også det eneste af sin slags i området, men tilsvarende mange tagsæt findes i yngre bronzealders huse i Skåne.²⁸ Der er en interessant tendens til, at husets to tagbærende stolperækker er parallelforskudte. Dette særlige karaktertræk kendes også fra et hus på den nærliggende lokalitet *Kjærhøjgaardsvej* (1), der ud fra C14-dateringer dateres til ældre jernalder.²⁹

²⁷ En artikel om pladsen findes i Museum Nordsjællands årbog 2018. Grønnegård: 'Bronzestøberens bolig'.

²⁸ Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 79ff.

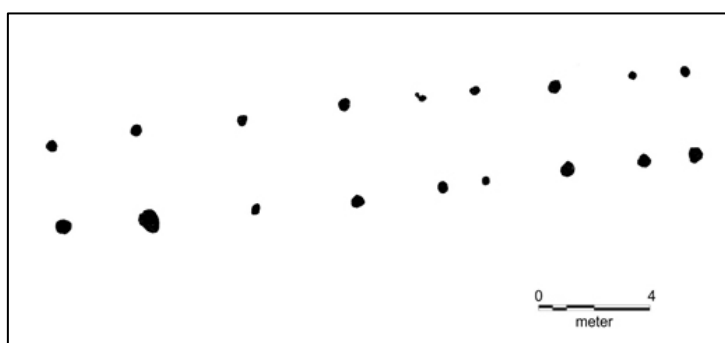
²⁹ Jernalderhuse fra lokaliteten Brede Myrebjerg udviser også samme tendens til parallelforskudte stolperækker (MNS 50208).

Hvorvidt Hus I fra *Allerød Boldbane* skal betragtes som efterfølgeren til Hus III, eller som en typologisk parallel til Kjørhøjgaardsvejhuset, kan ikke afgøres uden en serie naturvidenskabelige dateringer eller en mere sikker hustypologi.³⁰

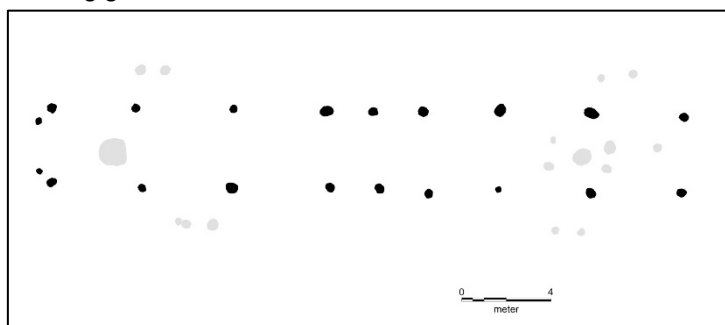

Allerød Boldbaner Hus I (øverst) & Hus III

Et andet stort langhus med hele ni sæt tagbærende stolper blev udgravet i 1988 på *Lillevangsgård* (8). Der er tale om Hus IV, der sammen med det noget mindre Hus VIII tolkes som en samlet gårdsenhed. Udgraveren påpeger i den forbindelse, at husene, der ligger med en afstand på 20 meter, er orienteret præcist ens. Udgraveren daterer Hus IV til yngre bronzealder med henvisning til typologiske paralleller i Norge og Sverige.³¹ Siden udgravningen er en næsten identisk gårdsenhed undersøgt ved *Kildebakkerne II*, der ligger ud til vandet kun godt 1,5 km nordvest for *Strandsegård*. Denne bebyggelse består ligeledes af to huse.

Lillevangsgård Hus IV

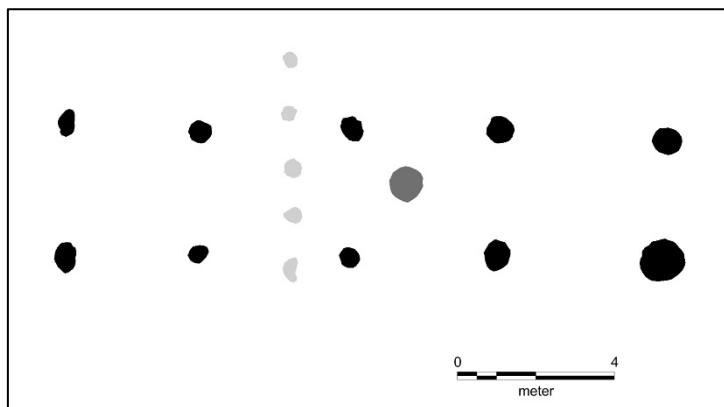

Kildebakkerne II Hus I

³⁰ Det er foreslået, at huset indgår i en kronologisk udvikling af langhusene fra bronzealderen. Se Aarsleff: 'Et dugfriskt husfund'. Efter deadline for artiklen er der kommet tre dateringer af hus I, der alle giver en datering til førromersk jernalder. Noget overraskende er der ligeledes tre dateringer af hus III, der også alle giver en datering til førromersk jernalder.

³¹ Hansen: 'Beretning for Lillevangsgård'; Hansen: 'Et bronzealderhus ved Lillevangsgård'.

På *Kildebakkerne II* har udgraveren påvist husenes kronologiske samhörighed, der fremgår af, at de har samme orientering, samt af at de er opført på præcis samme akse.³² På *Kildebakkerne II* har det 28,7 meter lange Hus I ni tagbærende stolpesæt, og et lidt mindre hus ligger i en afstand af 25 meter. De to mindre huse på *Kildebakkerne II* og *Lillevangsgård* er også meget ens, hvad angår størrelse og stolpesætning. Dermed har de to bebyggelser et nærmest identisk layout.

Lillevangsgård Hus VIII (øverst) & Kildebakkerne II hus IV

Der foreligger fem AMS-dateringer fra husene på *Kildebakken II*. Disse giver en datering til ældre bronzealder periode III og ind i yngre bronzealder periode IV. Hvis man godtager, at husene er samtidige, kan dateringen indsnævres til 1207 – 1050 f.Kr.; ældre bronzealder periode III og de første 50 år af yngre bronzealder periode IV, fig. 3.³³ Den karakteristiske stolpesætning i de to store langhuse, med tætstillede stolpesæt i husets midtesektion, kendes da også i huse fra ældre bronzealder i både Jylland og Skåne.³⁴ Dermed kan det med stor sikkerhed afgøres, at husene fra både *Lillevangsgård* og *Kildebakkerne II* skal dateres til slutningen af ældre bronzealder.

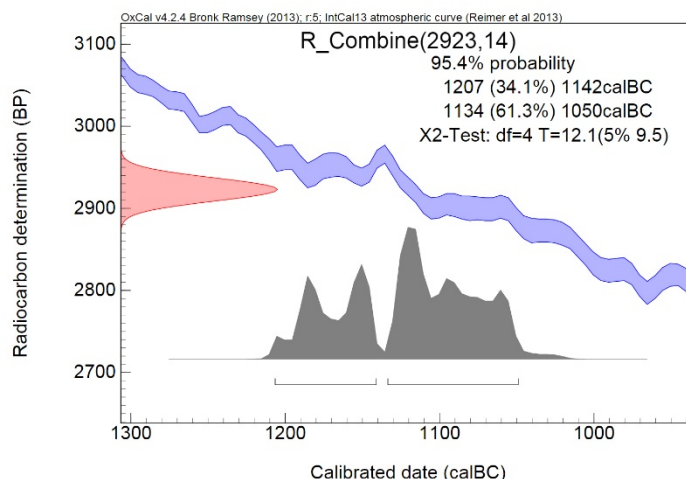
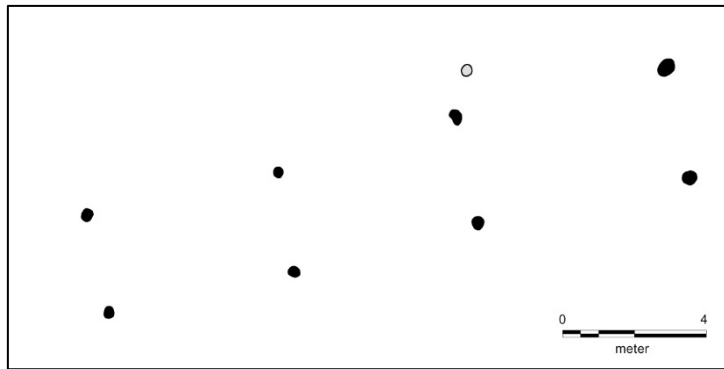

Fig. 3: Beregnet gennemsnit af de fem dateringer fra Kildebakkerne II Hus I & Hus IV

³² Jørgensen: 'To huse fra ældre bronzealder'; Aarsleff: 'Et dugfriskt husfund'.

³³ Vægtet gennemsnit er beregnet i OxCal

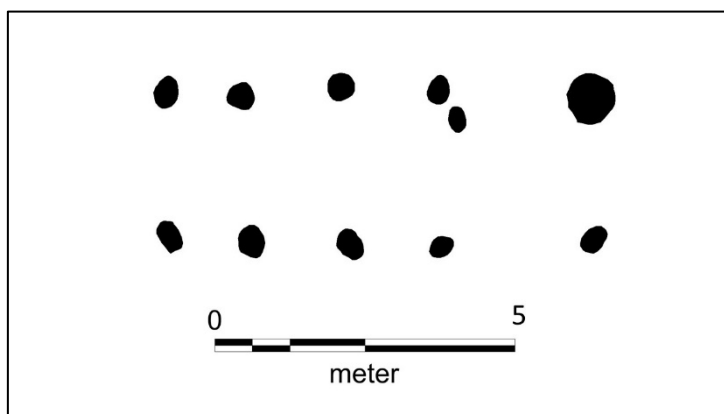
³⁴ Björhem & Säfstad: *Fosie IV*; Mikkelsen: 'Dobbeltgårde'; Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*.

Brønsholm Hus I

Hvis man ser mod øst i undersøgelsesområdet, til lokaliteterne nærmest Øresundskysten, finder man ved *Brønsholm* (3) et stringent opbygget hus med fire tagbærende stolpesæt. Huset er typologisk dateret med henvisning til den svagt trapezformede grundplan og bredden i de tagbærende stolpesæt, der antager 3,1 meter. Der er også fundet gruber med yngre bronzealder keramik nær huset. Proportionerne i husets tagbærende konstruktion har en del til fælles med det AMS-daterede Hus 11 fra Langhaven, men adskiller sig ved at være betydeligt længere. Holdepunkterne for dateringen er usikre, og den kan derfor ikke vurderes som mere end muligvis retvisende.

Kun lidt over 1 km sydvest for Langhaven ligger *Rygård* bopladsen (15). På *Rygård* er der et enkelt femsæts hus, der typologisk dateres til yngre bronzealder eller evt. tidlig førromersk jernalder.³⁵ Med en længde på kun 7,7 meter er huset størrelsesmæssigt i samme kategori som småhusene fra Højbjerggård. Konstruktionsmæssigt afviger huset derimod væsentligt fra disse, ved at have meget tætstillede tagbærende stolpesæt. Lignende huse kendes ikke i Nordsjælland, men huse med tilsvarende typologiske træk kendes fra Skåne, hvor de C14-dateres til yngre bronzealder.³⁶ Dateringen af huset på *Rygård* kan kun understøttes af typologiske paralleller, der ligger langt fra fundstedet. Derfor må dateringen til yngre bronzealder anses som usikker.

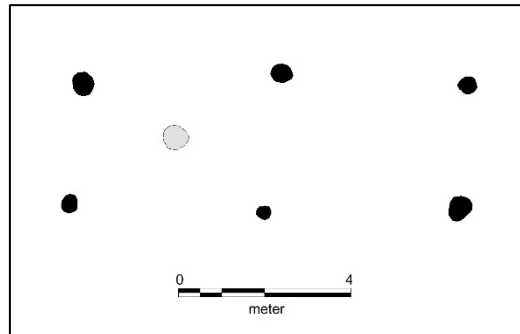

Rygård

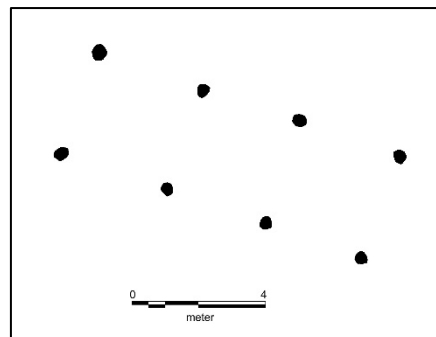
³⁵ Fønnesbach-Sandberg: 'En oldtidsboplads ved Rygård', 20.

³⁶ Björhem & Säfvestad, *Fosie IV*; Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 77 fig. 14.

Længere inde i landet, ved Lyng, er der på den nyligt udgravede plads *Lyng Mølle* (2) bl.a. fundet affaldsgruber med keramik fra yngre bronzealder. Fundet omfatter også tre huse, hvor bredden i de tagbærende sæt væsentligt overstiger tre meter.

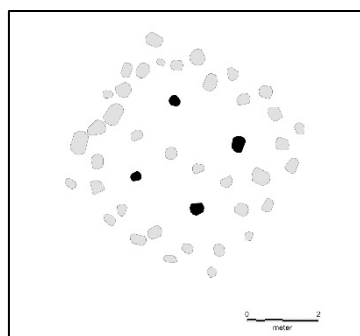

Lyng Mølle nordlige Hus (K1)

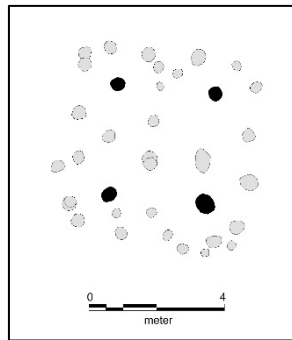
Lyng Mølle sydlige Hus (K3)

Efterbearbejdningen af pladsen pågår i øjeblikket, og AMS-dateringer afventer. Den foreløbige tolkning er, at det ene langhus, hvor bredden i tagsættene er på omtrent 3,9 meter, er fra ældre bronzealder, mens de to huse med en bredde i tagsættene på 3,2 og 3,3 meter er fra yngre bronzealder. Også tilstedeværelsen af et lille kvadratisk hus med kun to tagstolpesæt og vægstolper indikerer, at mindst noget af bebyggelsen er fra bronzealderen. En parallel til disse bygninger kommer fra *Strandsegård*, hvor konstruktionen indgår i bebyggelsen fra yngre bronzealder. Et større antal af disse meget karakteristiske huskonstruktioner er undersøgt på Fyn, hvor en serie dateringer placerer dem i såvel ældre som yngre bronzealder.³⁷

Kvadratiske småhuse fra Strandsegård

³⁷ Runge: 'Forskning på museerne'.

Lyng Mølle (højre)

Endelig findes der længst mod syd i undersøgelsesområdet, ved Farum og Værløse, en gruppe af lokaliteter. Området har gennem tiderne hørt til under forskellige museers ansvarsområder, og de her omtalte lokaliteter er udgravet før Museum Nordsjælland overtog det arkæologiske ansvar i området. Derfor fremlægges disse lokaliteter ikke med samme detaljeringsgrad som det øvrige materiale.³⁸

Ryget Skovby 4 bopladsen (12) er udgravet af Kroppedal Museum, der fandt tre huse, som af udgraveren dateres typologisk til perioden yngre bronzealder til førromersk jernalder. Lokaliteten rummer også en lang række huse dateret til jernalderen.³⁹ De to øvrige pladser er udgravet af Værløse Museum. Den største af disse bopladser er *Værløse Vest* (10), der rummer mange fund og anlæg tilbage fra bondestenalderen og frem til og med vikingetiden. Tre huse er dateret til yngre bronzealder, mens en lang række huse er dateret bredt inden for perioden ældre bronzealder til og med romersk jernalder. Blot 600 meter nord for *Værløse Vest*, ved lokaliteten *Kastaniehaven* (13), er der udgravet endnu et hus fra yngre bronzealder. Huset kunne ikke afdækkes i sin fulde længde.

Udover de ovenfor nævnte bopladser er der inden for undersøgelsesområdet et mindre antal lokaliteter, hvor de registrerede spor af huse er tvivlsomme, eller hvor dateringerne til yngre bronzealder er behæftet med betydelig usikkerhed. Ved *Melby* (4) er der fundet spor, der beskrives som den mulige østende af et treskibet hus. Nær husgavlen var der en grube med keramik fra yngre bronzealder. *Amager Huse* (6) har givet fund fra yngre bronzealder i en affaldsgrube, og på samme plads er der registreret spor efter fire stærkt forstyrrede huse, der formodes at være samtidige med gruben. Ved *Lundsgård* (9) blev der i forbindelse med undersøgelsen af en ødelagt megalit fundet spor af en afrundet gavl fra et øst vest orienteret hus, som ud fra gavlens form antages at være fra yngre bronzealder. Der blev ikke fundet noget genstandsmateriale, der kan underbygge dateringen. Endelig er der *Ryget Skovby 3* (11), der er en plads med mange huse fra forskellige perioder. Kun et enkelt hus er dateret bredt til bronzealderen ud fra typologiske træk.

Efter denne fremlæggelse og gennemgang af husmaterialet og husenes dateringer, er det blevet tid til en opsummering af bebyggelsesbilledet i Nordsjælland set ud fra husene og deres karaktertræk. Dette bliver efterfølgende udgangspunktet for en diskussion af bosættelsernes udbredelse i Nordsjælland i yngre bronzealder.

³⁸ Kroppedal Museum har venligst ydet hjælp og givet adgang til alle relevante beretninger. Ingen af lokaliteterne er publiceret, og der foreligger ikke C14-dateringer af husene.

³⁹ Udgravningsleder og beretningsansvarlig; Benny Stål.

Byggetraditioner i Nordsjælland under yngre bronzealder

Kortlægningen af husenes konstruktionselementer giver et blandet indtryk af byggetraditionen i undersøgelsesområdet. Der er betydelig variation i placeringen af de tagbærende stolper i husene. Det er dog usikkert, om forskellene er udtryk for eksistensen af lokale byggetraditioner. Usikkerheden skyldes det lille antal huse samt de få C14-dateringer. Det lille datagrundlag gør det vanskeligt at pege på lokale særpræg, der både fremstår velunderbyggede og veldaterede. På nuværende tidspunkt kan der således kun ses svage tegn på lokale forskelle i "byggestil". I det sydøstlige område, hvor Langhaven er beliggende, er der to eksempler på huse med svagt trapezformet grundplan.⁴⁰

Det lille antal fundsteder med bevarede spor efter yngre bronzealders huse, og usikkerhederne forbundet med de typologiske dateringer, gør det umuligt at vurdere, om de konstruktionsmæssige variationer skyldes kronologiske forskelle, forskelle i bebyggelsernes status eller blot er udtryk for uens erhvervsstrategier. Dette gælder også for et element som vægstolper, der kun er fundet i få tilfælde.

I forhold til typologiske dateringer er det tankevækkende, at de store udgravninger ved Tietgenbyen på Fyn påviser betydelige hustypologiske forskelle mellem Fyn og Jylland. Selv inden for Fyn er der konstateret væsentlige typologiske variationer.⁴¹ Det fynske eksempel på eksistensen af lokale traditioner inden for husbyggeri viser, at man skal være varsom med at datere - eller afvise dateringer - alene ud fra typologiske træk. Dette er væsentligt ved tolkning af det nordsjællandske materiale, da det sætter spørgsmålstegn ved størstedelen af de eksisterende husdateringer fra både jern- og bronzealder.⁴² Det er derfor sandsynligt, at der blandt stakken af udaterede eller bredt daterede huse kan være en del, der er fra yngre bronzealder. Hvis dette er tilfældet, vil det især have betydning på de store bopladser med mange huse sydligt i undersøgelsesområdet ved Farum og Værløse. Her vil de "skjulte" huse potentielt kunne ændre ganske væsentligt på billedet af yngre bronzealders bosættelsesstruktur. Det må derfor være målet at C14-datere så mange huse som muligt for der igennem at arbejde frem mod en solidt funderet huskronologi.

Med de AMS-daterede huse fra Langhaven og Strandsegård kan det dog konstateres, at langhuse med en længde på ca. 10,5 - 14 meter (målt på den indre konstruktion) er en hustype, der findes flere steder i Nordsjælland i yngre bronzealder. Ens for alle huse i denne gruppe er det, at bredden i de tagbærende stolpesæt er mindst tre meter (målt på det bredeste sæt).

Ved Strandsegård og Højbjerggård er typen knyttet til et periode V-VI miljø, mens AMS-dateringerne fra Langhaven placerer "hustypen" i både periode IV og periode VI.⁴³ Dermed optræder hustypen i hele yngre bronzealder.

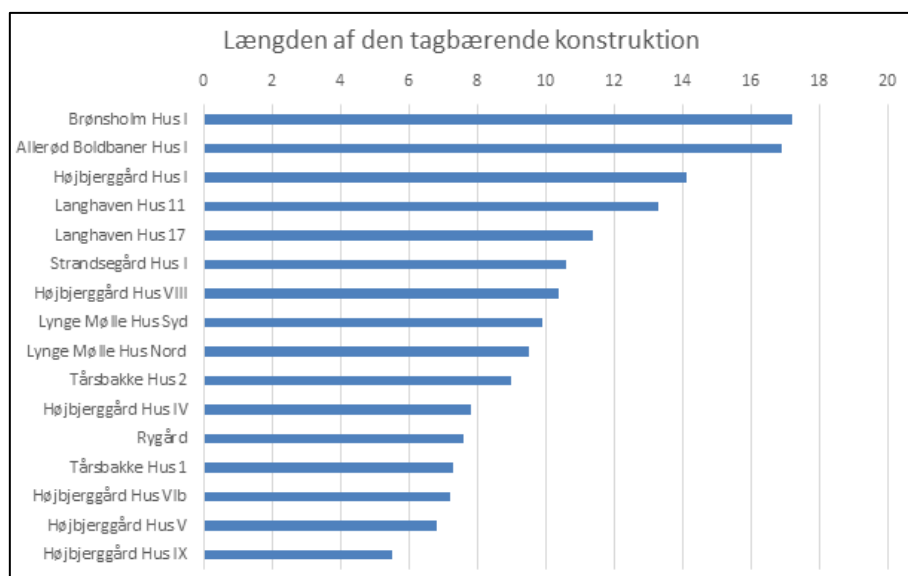
Selvom husene af denne type har sammenlignelige størrelser, fremstår de ikke som en typologisk homogen gruppe, når det kommer til systematikken i den tagbærende konstruktion. Mest fremtrædende konstruktionsforskel er de velbevarede vægforløb ved Strandsegård Hus I og Højbjerggård Hus VIII.

⁴⁰ Trapezformede huse er almindelige i yngre bronzealder i Midtjylland, se Mikkelsen: 'Dobbeltgårde', 45ff..

⁴¹ Runge: 'Forskning på museerne'.

⁴² Antallet af C14-dateringer er steget markant efter revision af museumsloven i 2006. Problemet med manglende naturvidenskabelige dateringer gælder primært for udgravninger foretaget før lovændringen.

⁴³ En udtømmende diskussion af husenes datering på Langhavenbopladsen vil blive bragt i en særskilt artikel.

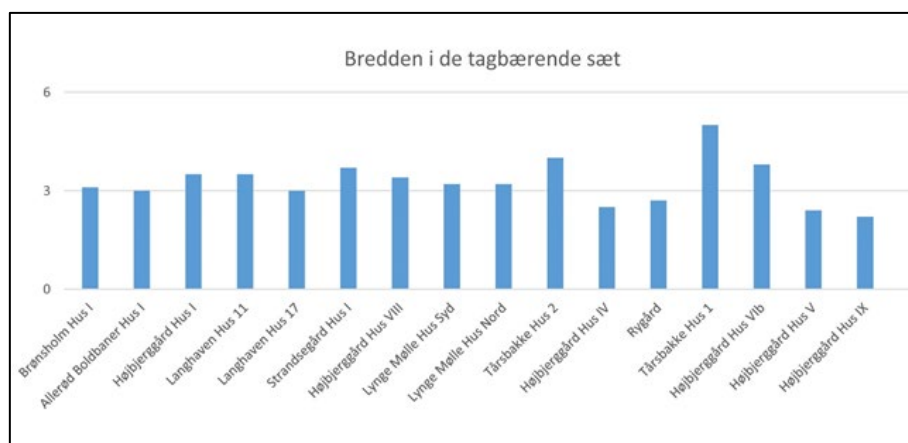

Længden af den tagbærende konstruktion på huse fra yngre bronzealder i Nordsjælland med tre eller flere sæt tagbærende stolper.

Langhuse med en tagbærende konstruktion, hvor længden overstiger 15 m, kan ikke med sikkerhed siges at være en del af husmaterialet fra Nordsjællands yngre bronzealder. Kun huset fra Brønsholm samt huset fra Allerød Boldbaner når op på disse dimensioner. Med de nye C14-dateringer af huset fra Allerød Boldbaner til førromersk jernalder er der kun huset fra Brønsholm tilbage i denne kategori.⁴⁴ Dette hus er dog ikke sikkert dateret til yngre bronzealder.

Med hele syv sæt tagbærende stolper adskiller konstruktionen i jernalderhuset fra Allerød Boldbaner sig også klart fra de huse, der med stor sikkerhed kan tilskrives yngre bronzealder i Nordsjælland. For yngre bronzealders huse er fire tagbærende sæt det hyppigst forekommende (otte langhuse), efterfulgt af tre tagbærende sæt (seks langhuse). Kun et enkelt hus har fem sæt tagbærende stolper. Dertil kommer to kvadratiske småhuse med vægstolper.

⁴⁴ Efter deadline for artiklen er der kommet tre dateringer af hus I, der alle giver en datering til førromersk jernalder.

Bredden i de tagbærende sæt for huse fra yngre bronzealder i Nordsjælland med tre eller flere sæt tagbærende stolper. Sorteret efter husenes længde – med det længste til venstre i grafen.

I grafen, der viser husenes længder, ses der ingen markante grupperinger. En svagt aftegnet gruppe udgøres af de seks korteste huse med en længde på mindre end 8 meter (5,5 til 7,8 meter). Fire af disse har, som de eneste, en bredde i de tagbærende stolpesæt på under 3 meter. De to resterende huse har derimod meget stor bredde i de tagbærende stolpesæt. Samtidig har de også helt eller delvist bevarede vægstolpeforløb. Der er således tale om to forskellige typer af huse med en længde på under 8 meter. De korte og smalle huse er fordelt med tre på Højbjerggård bopladsen og et på Rygård bopladsen.

De to korte men brede huse, Højbjerggård Hus VIb og Tårnbakke Hus 1, fremstår som en helt egen hustype på grund af deres særegne konstruktionstræk. De afviger således fra alle andre huse fra yngre bronzealder i Nordsjælland. Husene har en bredde i de tagbærende stolpesæt på 5 og 3,8 meter, hvilket er det største mål blandt alle de registrerede huse. Eneste undtagelse er Tårnbakke Hus 2 med en bredde i de tagbærende stolpesæt på 4 meter. Tårnbakke Hus 2 er 9 meter langt og mangler bevarede vægstolper, men skal måske alligevel regnes med til samme hustype som Højbjerggård Hus VIb og Tårnbakke Hus 1. Husenes markant afvigende konstruktionsproportioner peger i retning af, at der er tale om en særlig hustype med en særlig funktion eller status. Dette kan desværre ikke underbygges yderligere ud fra huskonstruktionerne selv, men kan forhåbentligt belyses i forbindelse med bearbejdningen af fundene og de naturvidenskabelige prøver fra Tårnbakke. Der findes en mulig forbindelse til de betydelige spor efter bronzestøbning, der er fundet ved begge bopladser. Tanken, om at husene har en særlig tilknytning til bronzestøbning, bestyrkes af fund på Brokbakken ved Bjerringbro, Bormose Huse nord for Aars og Løgstrup SØ nord for Viborg, der er udgravet af Viborg Museum og Vesthimmerlands Museum.⁴⁵ På disse lokaliteter er der undersøgt huse med sikker tilknytning til bronzestøbning. Husenes karakteristiske proportioner er meget sammenlignelige med Højbjerggård Hus VIb og Tårnbakke Hus 1 og hus 2. Det er selvfølgelig problematisk, at disse paralleller alle ligger langt fra de nordsjællandske fundsteder. Såfremt sammenkædningen af denne hustype og bronzestøbning står til troende, er det bygninger, som hører til i en højstatussfære, jævnfør bronzernes store betydning i bronzealdersamfundet.

Fundomstændighederne giver heller ikke svar på, om de fire korte og smalle småhuse har haft en funktion som primære beboelseshuse eller som en form for økonomibygninger. På Højbjerggård og Rygård findes disse huse ikke umiddelbart i forbindelse med større langhuse, men i hvert fald på Højbjerggård anser

⁴⁵ Larsen, L.A. *et al.*: 'Løgstrup SØ'. 41ff.; Mikkelsen, 'Brokbakken', 71ff..

udgraveren det for sandsynligt, at der har været flere huse på pladsen, der blot ikke kunne iagttages på grund af dårlige bevaringsforhold, og måden hvorpå muldafrømningen blev foretaget.⁴⁶

I krydsfeltet mellem beboelseshuse og økonomibygninger ligger også de kvadratiske småhuse bestående af fire tagstolper og vægstolper. Denne hustype er fundet på Strandsegård og Lyng Mølle, og spørgsmålet er, om de med en grundplan på kun ca. 35 m² kan være beboelseshuse eller blot er økonomibygninger med særlige konstruktionsdetaljer?

Statusmarkeringer

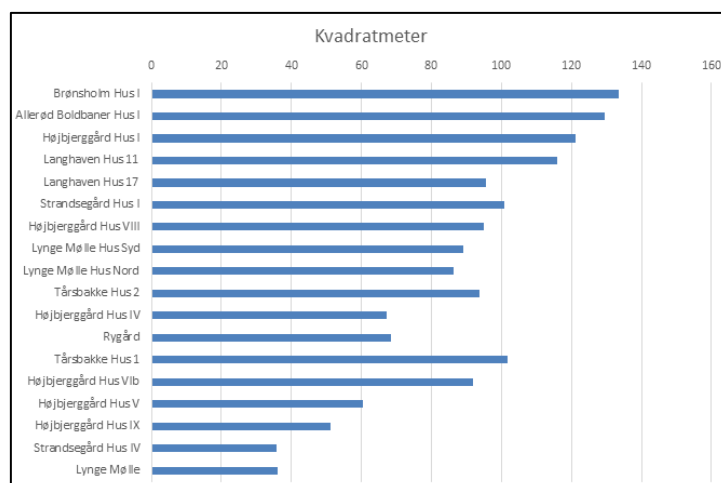
Et væsentligt element i Arturssons model til identifikation af status er forskelle i husenes størrelse. Inden for det nordsjællandske materiale ses en variation i grundarealet for yngre bronzealders huse på mellem 51 og 134m².⁴⁷ I Skåne har husene i samme periode et grundareal på 70 til 225m².⁴⁸ Set i det lys er de Nordsjællandske huse meget små, og der "mangler" det øverste lag i bygningshierarkiet, selv hvis man inkluderer det usikkert daterede Hus I fra Brønsholm. Der er dog stadig en betydelig variation i husenes størrelser, hvilket ifølge Arturssons model er udtryk for statusforskelle. Hvis man ser på grafen, der viser arealet af husenes grundplaner, er der ingen klare grupperinger. Husenes grundareal beskriver nærmere en jævn fordeling fra små til store huse.

I tolkningsmodellen indgår bebyggelsens variationsbredde som et statusmarkerende element. Stor bosættelseskompleksitet i form af mange hustyper er således udtryk for høj status. Da der endnu ikke er husfund fra alle bosættelsesområder i Nordsjælland, og pga. de tidligere nævnte usikkerheder i dateringen af især områdets største huse, er der ikke tilstrækkeligt datagrundlag for at gå nærmere ind i en diskussion af bosættelseskompleksiteten på nuværende tidspunkt. Det skal dog fremhæves, at de særligt brede tresæthuse sandsynligvis er et eksempel på kompleksitet i bygningsmassen i form af særlige bygninger med særlige funktioner. Denne hustype kan dermed betragtes som et muligt tegn på en stratificeret bosættelsesstruktur.

⁴⁶ Søsted Højbjerggård NFHA 2039.

⁴⁷ For huse uden bevarede væg- og/eller gavlstolper er grundarealet en beregnede værdi. Der er regnet end samme afstanden fra de yderste tagbærende stolpesæt og ud til gavlen som ved Strandsegård Hus I. Afstanden fra de tagbærende stolper og ud til væggene er som ved Strandsegård Hus I og Langhaven hus 11.

⁴⁸ Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 79ff..

Antal kvadratmeter under tag i de nordsjællandske huse fra yngre bronzealder

Overordnet kan det konstateres, at de statusforskelle i husmaterialet, som Artursson kan se i vigtige områder af central betydning i Syd- og Mellemskandinavien, ikke kan iagttages i samme omfang i Nordsjælland. Hvis man følger Arturssons tese om variation i husstørrelse og bebyggelseskompleksitet som indikator for højstatus⁴⁹, bliver konklusionen, at der ikke findes magtcentre i form af højstatusbosættelser i undersøgelsesområdet. Kildematerialet er dog stadig forholdsvis lille, og enkelte nye fund og bopladser kan ændre dette billede væsentligt. Med de nuværende husfund fremstår regionen som et område med en flad magtstruktur og lav grad af hierarki. En sådan slutning vil primært bygge på negativ bevisførelse og bør som minimum kunne bakkes op af flere andre iagttagelser. Når man ser på yngre bronzealders grav- og depotfund fra området som helhed, er der dog ikke umiddelbart noget, der støtter en sådan tolkning.⁵⁰

En anden faktor, der kan have betydning for forståelsen af bosættelsernes status og hierarki, er afgrænsningen af undersøgelsesområdet. Det må overvejes, hvorvidt undersøgelsens geografiske afgrænsning er hensigtsmæssig. Magtforholdene på Sjælland i yngre bronzealder er kun belyst i begrænset omfang, og det kan ikke afvises, at undersøgelsesområdet er for lille til at iagttage det fulde omfang af statusforskelle i husmaterialet. At et bredere geografisk perspektiv kan ændre væsentligt på forståelsen af bosættelsesmønstret, illustreres af situationen i ældre bronzealder. I undersøgelsesområdet er der i ældre bronzealder udelukkende bopladser med ét langhus, der i nogle tilfælde har et mindre hus tilknyttet. Dette giver et entydigt billede af et ukompliceret bosættelsesmønster, der traditionelt beskrives som et system af omkringflyttende enkeltgårde. Dette billede bliver dog vendt helt på hovedet, hvis man løfter blikket blot en anelse og ser på lokaliteten Lindebjerg Grusgrav nær Slangerup. Denne boplads ligger knap 2 km syd for Museum Nordsjællands ansvarsområde og består af over 70 bygninger (langhuse og økonomibygninger), primært fra ældre bronzealders periode III. En boplads af dette omfang, med mange samtidige gårde, ændrer helt det umiddelbare indtryk af ældre bronzealders bebyggelsesstruktur i Nordsjælland.⁵¹ Dette

⁴⁹ Artursson: *Bebyggelse och samhällsstruktur*, 12ff..

⁵⁰ Jensen, J.: *Fra bronze- til jernalder*; Appel & Olsen 'Depotfund ved overgangssteder', Appel & Olsen 'Bronzelurerne fra Smidstrup'; Kristiansen, K. 1996; Knudsen, 'Bronzehalsringe fra Trørød'; Knudsen: *Landskab og oldtid*; Johansson: *Brudevæltelurerne*; Kaul: 'En sjælden kultøkse'.

⁵¹ Meddelelse fra Palle Østergård Sørensen, ansvarshavende museumsinspektør.

illustrerer, hvor skrøbeligt billedet af samfundsstrukturen er, hvis det tegnes alene ud fra de sparsomme husfund i Nordsjælland.

En anden væsentlig problemstilling i forbindelse med yngre bronzealders bosættelser omhandler, hvorvidt det billede, der tegnes af bosættelsernes udbredelse i Nordsjælland, er repræsentativt. Husfundene viser en markant sydlig udbredelse i undersøgelsesområdet, hvilket ikke kan være et reelt udtryk for den forhistoriske situation. Et mere retvisende billede vil naturligvis opnås, efterhånden som antallet af udgravede lokaliteter stiger, som med den netop udgravede boplads ved Tårsbakke. Men også andre bopladsindikerende fundgrupper kan kvalificere vores forståelse af periodens bosættelser, hvilket fremgår af nedenstående gennemgang.

Bopladsernes udbredelse - de bopladsindikerende fund

Billedet af Nordsjællands bebyggelse i yngre bronzealder kan endnu ikke siges at have udkrystalliseret sig, og det er tydeligt, at husfundene alene ikke kan give et retvisende billede af bosættelsernes udbredelse eller struktur. Det er derfor nødvendigt at inddrage andre fundgrupper for at supplere fundbilledet. I forhold til udbredelsen spiller affaldsgruber en vigtig rolle.

Fordelen ved denne fundgruppe er, at yngre bronzealder er kendetegnet ved mange og store gruber. Gruberne repræsenterer oftest en enkelt afsluttet begivenhed med en snæver kronologisk ramme. Dertil kommer, at gruberne almindeligvis indeholder et righoldigt keramikmateriale, der ofte gør det muligt at datere dem præcist. Inventaret i de store gruber repræsenterer bopladsaffald, og tilknytningen til bopladssfæren understreges yderligere af, at de kan kobles til lertagning i forbindelse med klining af husvægge.⁵² Det kan dog ikke udelukkes, at enkelte fund af affaldsgruber ikke relaterer sig til bosættelser. Min påstand er imidlertid, at affaldsgruberne overordnet set repræsenterer bopladsfund og derfor giver et mere retvisende billede af bosættelsernes udbredelse, end det husfundene viser.

⁵² Björhem & Säfvestad, *Fosie IV*.

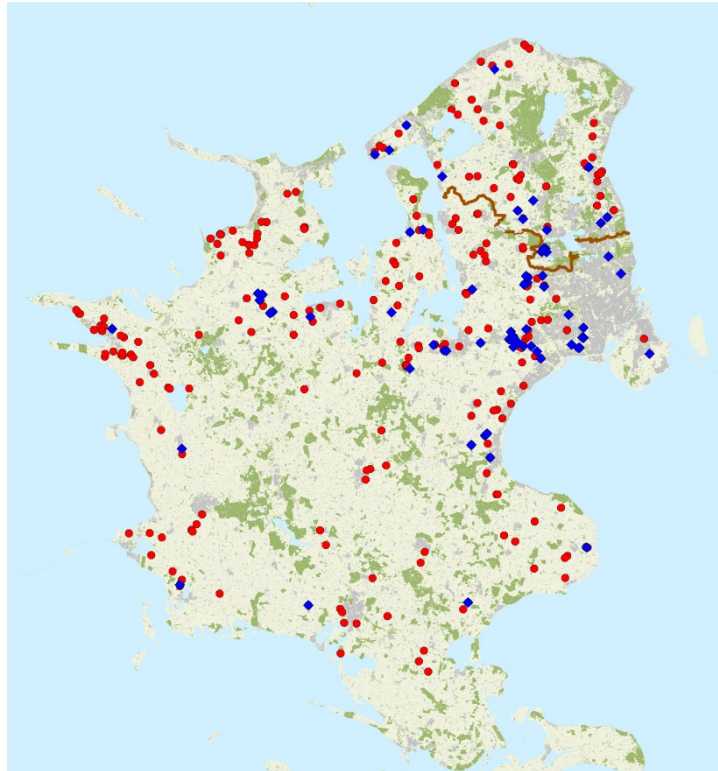

Fig. 4: Blå firkanter markerer husfund fra yngre bronzealder, og røde cirkler markerer fund af affaldsgruber fra samme periode. Sydgrænsen for undersøgelsesområdet er markeret med en brun linje. Datagrundlaget for lokaliteternes udbredelse udenfor undersøgelsesområdet stammer fra Fund & Fortidsminder.

Når lokaliteter med husfund kombineres med fundsteder for affaldsgruber, fremkommer et mere nuanceret billede af bosættelsernes udbredelse i Nordsjælland, fig. 4. Især den nordvestlige del af området er nu godt repræsenteret, men også landskaberne syd for Hillerød omkring Lyngø samt en strækning op langs Øresundskysten træder frem som væsentlige bosættelsesområder.

Med forbehold for eksistensen af store forskelle i registreringsgraden af affaldsgruber i *Fund og Fortidsminder*, er der ikke noget, der tyder på, at bosættelsestætheden har været mindre i Nordsjælland end på resten af Sjælland. Udbredelseskortet viser dog store udsving i fundtætheden, både i Nordsjælland og på Sjælland som helhed. Uden at gå i detaljer med det generelle fundbillede for Sjælland kan det bemærkes, at tydelige tyngdepunkter, som ses omkring Høje Tåstrup og ved Køgebugt, synes at falde sammen med områder, hvor udgravningsaktivitet har været stor i de seneste årtier som følge af store anlægsarbejder. Det kræver derfor en nøje kildekritisk gennemgang og et stort lokalkendskab at afkode udbredelseskortet. Der er således god grund til at se nærmere på udbredelsen af lokaliteter i undersøgelsesområdet.

Et fundtomt område?

Bedømt ud fra kortlægningen af huse og gruber, findes der et større område uden bosættelser fra yngre bronzealder. Det fundtomme område genfindes også på andre udbredelseskort, der omfatter stort set alle

periodens fundkategorier.⁵³ Området udgøres af et 10 til 15 km bredt område, der strækker sig fra Helsingør i nord til Mølleåen og Furesøen i syd. Undersøgelser af den lokale jernalderbebyggelse viser, at bosættelser kan dokumenteres enkelte steder i denne zone i førromersk jernalder, samt at nogle bosættelser muligvis etableres allerede i yngre bronzealder.⁵⁴ Et særligt kendetegn ved det fundtomme område er, at mindst en tredjedel af det i dag udgøres af skov. Dette bevirker, at det arkæologiske aktivitetsniveau har været yderst begrænset. Det er derfor muligt, at denne zone er underrepræsenteret i fundstatistikken. Udgravninger foretaget i forbindelse med nedlægning af fjernvarmerør i Rude Skov har da også påvist bopladsaktiviteter fra tiden omkring Kristi fødsel. Dertil kommer, at små arkæologiske undersøgelser og snit gravet gennem oldtidsagre i Geelskov har ført til fund af bopladskeramik fra yngre bronzealder periode IV samt givet enkelte C14-dateringer, der ligeledes dokumenterer aktivitet i yngre bronzealder.⁵⁵

En anden faktor, der kraftigt påvirker udgravningsaktiviteten, og dermed potentielt også fundbilledet, er placeringen af moderne anlægsarbejder. Hvis man ser på fund af yngre bronzealders huse og affaldsgruber, er der en tæt sammenhæng mellem fundspredningen og moderne udstykninger i yderkanten af større moderne byområder samt udvidelse af eksisterende vejanlæg i de tættest befolkede områder. På grund af denne sammenhæng er det af stor betydning, at den ikke skovdækkede del af det fundtomme område har haft en lav byggeaktivitet. Dermed må hele "det fundtomme område" betragtes som underrepræsenteret i fundstatistikkerne. Antagelserne om den lave byggeaktivitet er dog en subjektiv vurdering, da der på nuværende tidspunkt ikke findes en systematisk oversigt over udgravningsintensiteten i Nordsjælland.

I de skovdækkede dele af Nordsjælland er der registreret to anlægstyper, der påviser aktivitet i oldtiden; oldtidsagre og gravrøser. Hvordan disse aktiviteter påvirker vurderingen af bebyggelsesbilledets repræsentativitet skal undersøges nærmere for at få et så velfunderet tolkningsgrundlag som muligt.

Marksystemer

Både i Rude Skov og Geelskov er der registreret omfattende systemer af oldtidsagre. Som nævnt ovenfor er der i forbindelse med kortlægningen af marksystemerne gjort enkelte fund. Disse dokumenterer, at der mindst et sted har været aktivitet tilbage fra starten af yngre bronzealder. Også i andre af undersøgelsesområdets skove er der arealer med bevarede marksystemer.

Marksystemerne er blevet beskrevet som den primære ramme for oldtidssamfundene. Dyrkningsområdet skulle således definere bosættelsens territorier, mens bebyggelserne er sekundære, i den forstand at de forholdsvis let kunne flyttes, modsat markerne.⁵⁶ Desværre begrænses markernes betydning for tolkningen af bosættelsesmønstre, da nutidens skovområder muligvis allerede i oldtiden var marginalområder.⁵⁷ Dertil kommer, at datering af oldtidsagre ofte er behæftet med anelig usikkerhed.⁵⁸ Derfor kan den almindeligt brugte standarddatering af agersystemer, der går fra yngre bronzealder til ældre jernalder, ikke anvendes ukritisk. Der mangler et fintmasket og detaljeret dateringsarbejde, før udbredelsen af marksystemer kan

⁵³ Jensen, J.: *Fra bronze- til jernalder*; Baudou: *Regionale und chronologische Einteilung*.

⁵⁴ Jensen O. L.: 'The single farmsteads'.

⁵⁵ Nielsen & Clemmensen: *Oldtidsagre i Danmark*, 46ff og 275ff..

⁵⁶ *Ibid.*, 12f..

⁵⁷ *Ibid.*, 205..

⁵⁸ Henriksen: 'Datering af oldtidsagre'.

give troværdige informationer om yngre bronzealders bosættelser i de nuværende Nordsjællandske skovområder. Et andet redskab, der kan bruges til at give flere informationer om marksystemerne, er pollenanalyser fra søer og vådområder.

I Rude Skov, få kilometer fra Langhaven, er der udtaget en borekerne i et lille mosehul med et lille recipientområde, der beskriver den helt lokale vegetationsudvikling omkring de marksystemer, der er fundet på stedet.⁵⁹ Den foreløbige pollenanalyse viser, at markerne omkring prøvetagningsstedet blev etableret i yngre bronzealder.

C14-dateringer af marksystemer i Geelskov giver derimod en tidligste datering til førromersk jernalder. Det må på grundlag af den nuværende viden konkluderes, at det er uafklaret, i hvilket omfang marksystemerne i de nordsjællandske skovområder kan tages til indtægt for omfattende bosættelse i yngre bronzealder. Det er værd at bemærke, at der er et relativt lavt antal store gravhøje fra ældre bronzealder i de skovområder, der ligger i det "fundtomme" område. Dette tyder på, at det "fundtomme" område havde en lav bebyggelsesintensitet i perioden frem til yngre bronzealders begyndelse.

Skovenes gravrøser og deres datering

Der er også registreret et større antal gravrøser i skovområderne. Gravrøserne er indført i *Fund og Fortidsminder* med en standarddatering fra 1700 f.Kr. til 375 e.Kr. (44 stk.). Et mindre antal gravrøser er indført med en smallere datering, men inden for samme tidsspand (11 stk.), mens tre er angivet som udateret/oldtid. Kun ganske få er undersøgt, og anlægstypen må derfor reelt betragtes som udateret.⁶⁰ En del af anlæggene kan meget vel være rydningsrøser opstået i forbindelse med langt yngre dyrkningsaktiviteter, der netop også kendes i selvsamme skovområder. Ser man på den indbyrdes placering af gravrøser og oldtidsagre, er der ingen snæver geografisk sammenhæng, se fig. 5. Derimod ser der ud til at være en tættere sammenhæng mellem gravrøserne og de langt yngre højryggede agre. En stor del af de registrerede gravrøser kan således reelt være rydningsrøser, der er opstået i forbindelse med dyrkning af de højryggede agre.

Hverken oldtidsagrene eller gravrøserne bidrager væsentligt til vores viden om udnyttelsen af det fundtomme område i løbet af yngre bronzealder. Billedet af området som et marginalområde i yngre bronzealder står derfor uændret. Til trods for at den kildekritiske vurdering sandsynliggør, at området er underrepræsenteret i fundstatistikkerne, må det antages, at hidtil uerkendte bosættelser i denne del af undersøgelsesområdet næppe spiller nogen væsentlig rolle for den samlede beskrivelse af Nordsjællands bosættelsesmønster i yngre bronzealder. Hvad analysen ikke viser er, hvorvidt området rummer bopladser med særlige karaktertræk og/eller særegne byggetraditioner, der f.eks. kan være bestemt af erhvervsstrategier.

⁵⁹ Rasmussen: 'Rude Skov', 235ff..

⁶⁰ Ud fra de sparsomme oplysninger i *Fund og Fortidsminder* er der kun et enkelt eksempel på bronzealderfund i en gravrøse (010504-16).

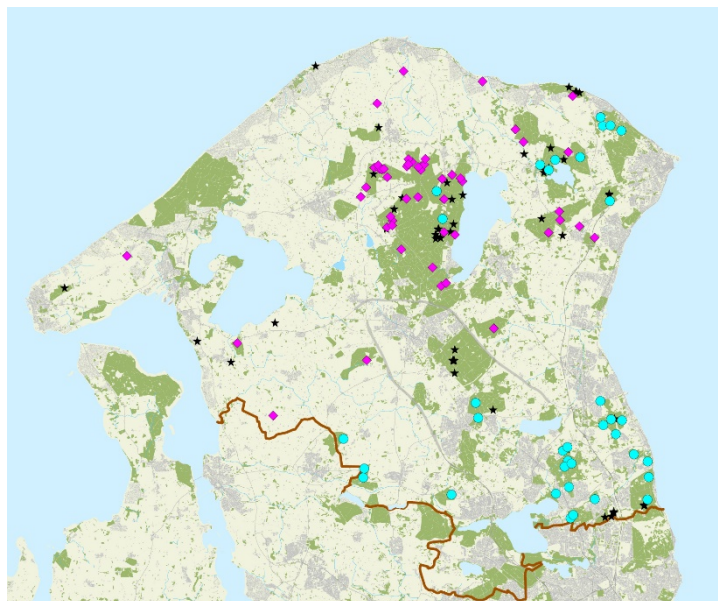

Fig. 5: Cirkler markerer oldtidsagre, firkanter er nyere tids marksystemer og stjerner markerer gravrøser.

Bosættelsernes karakter i Nordsjælland i yngre bronzealder – sammenfattende diskussion

Kortlægningen af bopladser viser, at husmaterialet er meget mangelfuldt i forhold til bopladsernes geografiske udbredelse. Set i relation til koncentrationen af både yngre bronzealders metaldeponeringer og bopladsguber "mangler" der især husfund fra området ved Blistrup, området sydvest for Gilleleje samt i området nordøst for Arresø. Husfundene fra Nordsjælland er i det hele taget få, og der ses flere mere eller mindre fundtomme områder i regionen. Husene har derfor begrænset betydning i forhold til tolkningen af bosættelsernes udbredelse. Ud fra husenes størrelser kan der dog ses en vis grad af statusstratificering, men betydningen af disse forskelle kan endnu ikke udledes.

Traditionelt bygger tolkningen af bosættelsernes tæthed og rummelige fordeling i Nordsjælland på analyser af udbredelsen af metalgenstande og gravhøje.⁶¹ Analysen af husfund og affaldsguber viser dog, at bosættelserne ikke er begrænset til områder med mange metaldeponeringer eller nødvendigvis er sammenfaldende med ældre bronzealders højkoncentrationer. Et mindre tæt geografisk sammenfald mellem gravhøje og bosættelser er blevet foreslået for dele af det jyske område⁶², men pga. de store landskabelige og vegetationsmæssige forskelle mellem Jylland og Nordsjælland, kan denne tolkningsmodel ikke uden videre bruges til beskrivelse af de sjællandske forhold.⁶³ Modellen kan eventuelt bruges som inspiration til, hvordan eventuelle fundtomme områder i Nordsjælland kan tolkes som en aktiv del af bronzealderens samfundsstruktur. Dette fordrer en kortlægning af de topografiske og vegetationsmæssige forhold i Nordsjælland med en detaljeringsgrad, som endnu ikke foreligger.

Udbredelseskortet viser frem for alt, at der er store forskelle inden for undersøgelsesområdet. I nogle dele af Nordsjælland er der f.eks. god overensstemmelse mellem udbredelsen af huse og/eller gruber på den

⁶¹ Baudou: 'Archaeological Source Criticism'; Jensen, J.: *Fra bronze- til jernalder*, fig. 104; Ethelberg et al: *Det Sønderjyske Landbrugs Historie*, 239ff..

⁶² Holst & Rasmussen: Herder Communities.

⁶³ Nielsen, A.B. et al.: 'Quantitative reconstructions'.

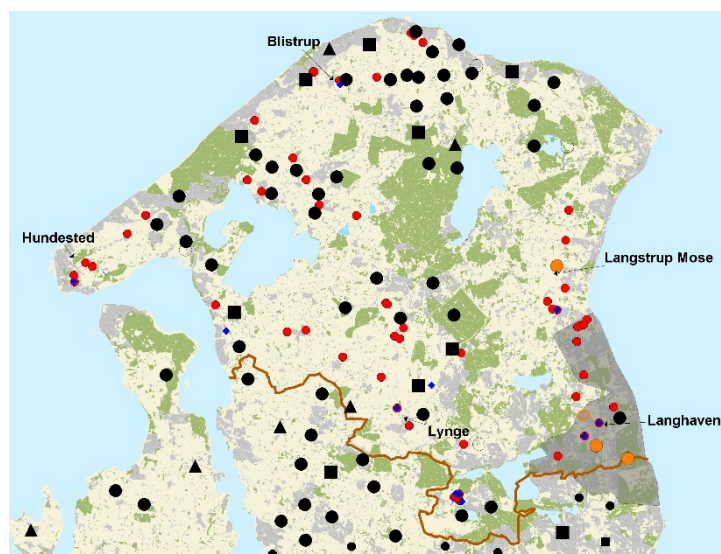

Fig. 6: Kortlægning af metaldeponeringer fra yngre bronzealder. Gentegnet efter J. Jensen: Fra bronzealder til jernalder, fig. 104 (sorte udfyldte signaturer; cirkel=enkeltfund, firkant=flertypefund, trekant=kultgenstand). I undersøgelsesområdet er der suppleret med fund fra J. Jensen Fra bronzealder til jernalder, katalog 4. (Åben sort signatur markerer fund uden præcis stedfæstelse). Orange signatur er fund fra området omkring Langhaven, som er fremkommet efter J. Jensens udgivelse. Husfund er markeret med blå firkant og affaldsgruber med rød cirkel. Grå raster markerer området med stor koncentration af ældre bronzealders gravhøje omkring Langhaven bopladsen (efter J. Jensen: 'Bronzealderen' s.21) Områder med tilsvarende koncentrationer af ældre bronzealders høje findes ved Hundested og Blistrup.

ene side og metaldeponeringer på den anden side, mens der andre steder er stor diskrepans mellem fundgrupperne, se fig. 6.

Dette illustreres tydeligst i området omkring Blistrup, hvis betydning i yngre bronzealder allerede er kortlagt.⁶⁴ Her er der en tæt sammenhæng mellem metalfund og bopladsspor. Områdets gravfund og depotfund er af meget høj kvalitet og viser tydeligt stedets betydning i form af både rigdom og rituelle genstande.

Den største diskrepans mellem bopladsindikerende fund og metaldeponeringer ses i området langs Øresundskysten mellem Langstrup Mose i nord og Mølleåen i syd. Analysen af bopladsspor viser, at der er mange fundsteder med gruber og/eller huse i området, bl.a. bopladserne ved Langhaven og Rygård. Antallet af metaldeponeringer er derimod ganske lavt. Nye fund af metalgenstande har dog ændret noget ved billedet af dette område som værende næsten metaltomt, se fig.6.

Misforholdet mellem antallet af bopladsfund og metalfund er dog stadig interessant, når man ser på områdets udvikling gennem bronzealderen. I ældre bronzealder fremstår området som et af Sjællands

⁶⁴ Appel & Olsen: 'Depotfund ved overgangssteder'.

vigtigste bosættelsesområder målt ud fra gravhøjene.⁶⁵ Dette efterfølges så af meget få metaldeponeringer i yngre bronzealder, hvilket kan tolkes som en kraftig tilbagegang. Dette udviklingsforløb modsiges dog af, at der i yngre bronzealder fortsat er mange bopladsfund, der indikerer, at aktiviteten i området opretholdes igennem hele bronzealderen. Det ser ud til, at der "mangler" metalfund fra yngre bronzealder, eller at bebyggelsesaktiviteten fortsætter uændret, samtidig med at områdets status mindskes.

Hvis man fokuserer på forandringer fra ældre til yngre bronzealder i andre dele af undersøgelsesområdet, fremtoner forskellige udviklingsforløb. En situation svarende til den ved Langhøjen ses i Hundestedområdet. Her er der også mange gravhøje fra ældre bronzealder. I yngre bronzealder ses et betydeligt antal bopladsfund men kun få metaldeponeringer.

I indlandet, i området omkring Lynge, kan der iagttages en helt anderledes udvikling. Dette område havde ikke nogen særlig fremtrædende betydning i ældre bronzealder, bedømt ud fra antallet af gravhøje. Til gengæld er områdets bopladser med husfund fra yngre bronzealders forholdsvis tætliggende med lokaliteterne Lynge Mølle og Allerød Boldbaner. Dertil kommer flere pladser med affaldsgruber nord for disse. Bosættelsestætheden korresponderer således med områdets betydelige antal metaldeponeringer. Endelig er der Blistrup egnen, som udviser den største grad af fundkontinuitet. Her er antallet af gravhøje i ældre bronzealder meget stort og modsvares af en stor koncentration af både bopladsindikerende fund og metaldeponeringer i yngre bronzealder, se fig. 4 og fig. 6.

Hverken udbredelsen eller tætheden af bosættelserne giver i sig selv noget klart udsagn om bosættelsernes status eller deres placering i magtstrukturerne. Bosættelserne fra yngre bronzealder i området mellem Langstrup Mose og Mølleåen kan for så vidt repræsentere marginale bosættelser, der opretholdes i et område, der tidligere havde stor betydning i ældre bronzealder.

Det må også overvejes, om den lave grad af stratificering af husmaterialet i Nordsjælland skyldes, at problemstillingen skal ansues i et større perspektiv end det nuværende undersøgelsesområde, f.eks. ved at inddrage fund fra hele Sjælland.

Der foreligger således stadig en del uafklarede problemstillinger vedrørende de enkelte bosættelser status og deres position i samfundet. Karakteren af magtstrukturerne i Nordsjælland i yngre bronzealder er dog ikke en problematik, der skal følges til døds i denne artikel. Det kan blot konstateres, at husmaterialet på nuværende tidspunkt ikke er nøglen til forståelse af magtstrukturerne eller til identifikation af bopladser af central betydning i Nordsjælland. Tegn på status og magtstrukturer må derfor søges gennem analyser af andre fundgrupper. Det kan f.eks. være bopladsernes genstandsmateriale. Her kan affaldsgruberne indtage en afgørende position. Både på grund af deres udbredelse i hele undersøgelsesområdet og grundet de mange fund fra disse anlæg. Det vil således være interessant at analysere tilstedeværelsen og konteksten af identificerede statusmarkører som f.eks. lerklining med pudslag og "hvidkalkning", støbeaffald og særlige keramikformer.

⁶⁵ Baudou: 'Archaeological Source Criticism' 63-80. Fig. 12, Fig. 16 og fig. 17.

Litteraturliste

Utrykt materiale

Journalnummer SØL 1037, lokaliteten Kong Svends Park, Museet på Kroppedal.

Hansen, S.S.: 'Beretning for "Lillevangsgård", Farum sogn, Ølstykke herred, Frederiksborg amt'. Journalnummer HØM 2, Museum Nordsjælland.

Trykt materiale

Aarsleff, E: 'Giv os mere affald! – Udgravning af huse fra bronzealderen', *NoMus* 3, 2012, 33-39.

Aarsleff, E: 'Et dugfriskt husfund fra den ældre bronzealder', *NoMus* 4, 2012, 12-15.

Aarsleff, E: 'Strandsegård – velbevarede, men problematiske, oldtidsgårde', *NoMus* 4, 2007, 16-19.

Andersen, J.S.: 'Yngre bronzealders bosættelse ved Ledreborg Slot'. I: S. Boddum, Martin Mikkelsen, Niels Terkildsen (red.), *Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Holstebro, 10. marts 2011*, (Yngre bronzealders kulturlandskab 2), Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2012, 85-112.

Aner, E., & Kersten, K.: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen, Band 1, Frederiksborg und Københavns Amt*. Neumünster: Wachholtz Verlag, 1973.

Appel, L. & Pantmann, P. 'Udnyttelsen af havets ressourcer i bronzealderen – nordsjællandske gravfund i nyt lys', I: S. Boddum, M. Mikkelsen & N. Terkildsen (red.), *Dødekulten i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Dødekulten i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Viborg, marts 2012*, (Yngre bronzealders kulturlandskab 3), Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2013, 103-116.

Appel, L. & Olsen, J.: 'Bronzelurerne fra Smidstrup i Blistrup sogn – de ældste musikinstrumenter fra Holbo herred'. *Årbog for Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre 2002*, Gilleleje og Omegns Museumsforening Arkiv- og Museumsforeningen i Helsingør, 2002, 53-67.

Appel, L. & Olsen, J.: 'Depotfund ved overgangssteder – en undersøgelse af yngre bronzealder i Blistrup sogn, Nordøstsjælland'. I: S. Boddum, M. Mikkelsen & N. Terkildsen, (red.), *Depotfund i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Depotfund i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Viborg, 4. marts 2010* (Yngre bronzealders kulturlandskab 1), Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2011, 9-25.

Artursson, M: *Bebyggelse och samhällsstruktur, södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300-500 f. Kr*, Göteborg: Göteborg University, 2009.

Baudou, E.: *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis* (Studies in North-European Archaeology 1), Stockholm University, 1960.

Baudou, E.: 'Archaeological Source Criticism and the History of Modern Cultivation in Denmark'. I: K. Kristiansen, (red.), *Archaeological Formation Processes. The representativity of archaeological remains from Danish Prehistory*, Nationalmuseet, 1985, 41-62.

Bergerbrant, S. et al.: 'Identifying commoners in the Early Bronze Age: burials outside barrows'. I: S. Bergerbrant & A. Wessman, (red.), *New Perspectives on the Bronze Age, Proceedings of the 13th Nordic Bronze Age symposium held in Gothenburg 9th to 13th June 2005*, Oxford: Archaeopress Archaeology, 2017, 37-64.

Björhem, N. & Säfvestad, Ulf: *Fosie IV, byggnadstradition och bosättningsmönster under senneolitikum* (Malmöfund 5). Malmö: Malmö museer, 1993.

Björhem, N. & Staaf, B.M.: *Långhuslandskapet. En studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder* (Malmöfund 8), Malmö: Malmö Kultur Miljö, 2006.

Ethelberg, P., Jørgensen, E. & Robinson, D.: *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Sten- og Bronzealder*. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, Nr. 81, Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland, 2000.

Fonnesbech-Sandberg, E. 'En oldtidsboplads ved Rygård – en boplads fra yngre bronzealder og ældre romersk jernalder mellem Øverød og Gl. Holte', *Søllerødbogen 1992*, 12-41.

Grønnegård, Tim: 'Bronzestøberens bolig. På sporet af bronzealder-stormandens residens', *Alle Tiders Nordsjælland. Museum Nordsjællands Årbog 2018*, 133-142.

Hansen, S.S.: 'Et bronzealderhus ved Lillevangsgård', *Majtræet Feb.*, 1995, 12-22.

Hansen, S.S. & Schiellerup: 'Nye fund fra bronzealderen i det østlige Nordsjælland'. I: I. Bodilsen et al. (red.) *Arkæologi i Frederiksborg Amt 1983 – 1993*, Frederiksborg Amts Museumsråd, Frederiksborg amts historiske samfund, 1993, 63-80.

Henriksen, M. B.: 'Opsamling og overvejelser. Datering af oldtidsagre'. I: V. Nielsen & N. Chr. Clemmensen (red.), *Oldtidsagre i Danmark, Fyn og Langeland*, (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 71), Højbjerg: 2015, 161-165.

Holst, M. K. & Rasmussen, M.: 'Herder Communities: Longhouses, Cattle and Landscape Organization in the Nordic Early and Middle Bronze Age'. I: S. Bergerbrant & S. Sabatini, (red.) *Counterpoint, essays in archaeology and heritage studies in honour of professor Kristian Kristiansen* (BAR International series 2508), Oxford, 2013, 99-110.

Jensen, J.: 'Bronzealderen' I: *Skovlandets folk*, II: *Guder og mennesker*, København: Sesam, 1979.

Jensen, J.: *Fra bronze- til jernalder, en kronologisk undersøgelse* (Nordiske fortidsminder Serie B 15), København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 1997.

Jensen, O.L.: 'The single farmsteads of NE Zealand'. I: L. Boye & Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, (red.) *The Iron Age on Zealand, status and perspectives* (Nordiske fortidsminder Serie C 8), Copenhagen: Royal Society of Northern Antiquaries, 2011, 63-66.

Jensen, O.L. & Andersen, J.S. 'Bønder i en brydningstid. Bebyggelsesudviklingen i Nordøstsjælland Jernalder', *Alle Tiders Nordsjælland. Museum Nordsjællands Årbog 2017*, 37-54.

Jensen, O. L., Kjelstrup, M. & Andersen, J. S.: 'Oldtidsbønder og håndværkere. Arkæologiske udgravninger langs Helsingørmotorvejen', *Søllerødbogen 2013*, 7-32.

Johansson, P-O., B. Skovholm & O. H. Post (red.) *Brudevæltelurerne – verdens første og største lurfund*, Lokalthistorisk Arkiv og Forening i Allerød kommune, 2005.

Jørgensen, T.: 'To huse fra ældre bronzealder ved Julemærkehjemmet i Ølsted', *Alle Tiders Nordsjælland. Museum Nordsjællands årbog 2017*, 157-162.

Kaul, F.: En sjælden kultøkse fra bronzealderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark 2001*, 50-69.

Knudsen, S. Aa.: 'Bronzehalsringe fra Trørød. Et offerfund fra slutningen af yngre bronzealder'. *Søllerødbogen 1979*, 85-131.

Knudsen, S. Aa.: *Landskab og oldtid. Atlas over Søllerød og Lyngby-Taarbæk kommuner*, Historisk-topografisk Selskab for Søllerød og Lyngby-Taarbæk Kommuner, 1982.

Koch, E.: 'Kulturforskelle mellem Lolland-Falster og Nordsjælland i ældre bronzealder'. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1991*, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 1992, 67-95.

Kramer, F. E.: 'Hvor boede de?'. I: P-O. Johansson, B. Skovholm & O. H. Post (red.), *Brudevæltelurerne – verdens første og største lurfund*, Lokalthistorisk Arkiv og Forening i Allerød kommune, 2005.

Kristiansen, K.: 'Die Hortfunde der jüngeren Bronzezeit Dänemarks. Fundumstände, Funktion und historische Entwicklung'. *Archäologische forschungen zum kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit Alteuropas, Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg 4. – 7. Oktober 1993*. Universität Regensburg, 1996, 255-270.

Kristiansen, K. 'Households in context: cosmology, economy and long-term change in the Bronze Age of Northern Europe'. I: M. Madella, G. Kovacs, B. Kulscarne-Berzsenyi & I.B. Godino (red.) *The Archaeology of Households*, Oxford, Oxbow Books, 2013, 235-268.

Larsen, L.A. et al.: 'Løgstrup SØ – bronzestøbning på en lokalitet med gårdsanlæg og samlingsplads' I: S. Boddum, M. Mikkelsen, N. Terkildsen (red.): *Bronzestøbning i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Bronzestøbning i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Viborg, 6. marts 2014*, (Yngre bronzealders kulturlandskab 5), Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2015, 41-69.

Mikkelsen, M. 'Bronzealderbosættelserne på Ås-højderyggen i Thy'. I J. Nielsen & J. Simonsen (red.): *Bronzealderens bopladser i Midt- og Nordvestjylland*, 1996, 110-123.

Mikkelsen, M. '„Dobbeltgårde“ i yngre bronzealder'. I: S. Boddum, Martin Mikkelsen, Niels Terkildsen (red.), *Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Holstebro, 10. marts 2011*, (Yngre bronzealders kulturlandskab 2), Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2012, 41-65.

Mikkelsen, M.: 'Brokbakken – en lokalitet, der rejser væsentlige spørgsmål til vores forståelse af bronzestøbning i yngre bronzealder'. I: S. Boddum, M. Mikkelsen, N. Terkildsen (red.): *Bronzestøbning i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Bronzestøbning i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Viborg, 6. marts 2014*, (Yngre bronzealders kulturlandskab 5). Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2015, 71-93.

Nielsen, V. & Clemmensen, N. Chr.: *Oldtidsagre i Danmark, Sjælland, Møn og Lolland-Falster* (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 71), Højbjerg: 2010.

Nielsen, A. B. et al: 'Quantitative reconstructions of changes in regional openness in north-central Europe reveal new insights into old questions', *Quaternary Science Reviews* 47, 2012, 131-149.

Nørgaard, H.W.: 'Bronze Age metal workshops in Denmark between 1500-1300 BC: elite-controlled craft on Zealand'. I: S. Bergerbrant & A. Wessman (red.), *New Perspectives on the Bronze Age, Proceedings of the 13th Nordic Bronze Age Symposium Held in Gothenburg 9th to 13th June 2015*, Oxford: Archaeopress, 2017, 127-142.

Pantmann, P.: 'Bronzealderfolket på Halsnæs'. *NoMus* 3, 2008, 13-18.

Pedersen, J. Aa.: 'Persano. En bronzealderboplads i Blistrup'. *Gilleleje Museums Årbog 1995 (32)*, 1995, 58-98.

Randsborg, K.: 'Befolkning og social variation i ældre bronzealders Danmark', *KUML 1973-74. Årbog for Jysk arkæologisk selskab*, 1975, 197-208.

Randsborg, K.: 'Plundered Bronze Age Graves. Archaeological Europe 2500-500 BC', *Acta Archaeologica* 69, 1998, 113-138.

Rasmussen, P.: 'Rude Skov. Orienterende geobotanisk undersøgelse af et lille mosehul'. I: V. Nielsen & N. Chr. Clemmensen (red.). *Oldtidsagre i Danmark, Sjælland, Møn og Lolland-Falster* (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 71), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab, 2010.

Runge, M.: 'Yngre bronzealders bebyggelse indenfor et 350 hektar stort undersøgelsesområde sydøst for Odense'. I: S. Boddum, Martin Mikkelsen, Niels Terkildsen (red.), *Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab, seminarrapport fra seminaret "Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Holstebro, 10. marts 2011*, (Yngre bronzealders kulturlandskab 2), Viborg Holstebro: Viborg Stiftsmuseum Holstebro Museum, 2012, 85-112.

Runge, M.: 'Forskning på museerne. Ph.d.-projektet "Dannelsen af regionale bebyggelsesmønstre i senbronzealder og ældre jernalder', *Fynske Minder*, 2014, 162-178.

Rønne, P.: 'Stilvariationer i ældre bronzealder. Undersøgelser over lokalforskelle i brug af ornamenter og oldsager i ældre bronzealders anden periode'. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1986, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 1987, 71-124.

Søsted, K.: 'Højbjerggård – en fiskerbygd fra yngre bronzealder', *NoMus*, 2008, 22-25.

Søsted, K.: *Højbjerggård. Beretning over den arkæologiske forundersøgelse og udgravning på matr. 4a St. Karlsminde By, Torup. NFHA 2039*, 2008.

Thrane, H.: 'Bronze Age Settlement in South Scandinavia – Territoriality and Organisation'. I: A.F. Harding (red.), *Experiment and Design. Archaeological Studies in Honour of John Coles*, 1999, 123-132.

Thrane, H.: 'Kongelig Mæcen. Frederik den Syvende og det Oldnordiske Museum', *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2007, 147-163.

Thrane, H.: 'Siedlungsarchäologische Untersuchungen in Dänemark', *Praehistorische Zeitschrift* 64, 1, 1989, 5-47.

Vandkilde, H.: 'Social Distinction and Ethnic Reproduction in the Earliest Danish Bronze Age', *Eliten der Bronzezeit. Ergebnisse zweier Kolloquien in Mainz und Athen. Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Monographien, Band 43,1*. Mainz, 1999.

Vandkilde, H.: 'Material Culture and Scandinavian Archaeology: A Review of the Concepts of Form, Function and Context'. I: D. Olausson & H. Vandkilde (red.), *Form-Function-Context*. Lund: Institute of Archaeology, 2000, 3-50.